

BOSNA I HERCEGOVINA

Izvještaj o pregledu napretka u provođenju Pekinške deklaracije i Platforme za akciju (1995) i rezultata sa 23. Posebne sjednice Generalne skupštine (2000) u Bosni i Hercegovini

April 2014

Pripremljen od strane Agencije za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine

Sarajevo, Kulovića br. 4, 00387 (0) 33209761

E-mail : protokol@arsbih.gov.ba

www.arsbih.gov.ba

SADRŽAJ

DIO PRVI: ANALIZA POSTIGNUĆA I IZAZOVA U PERIODU OD 1995. GODINE	3
Postignuće: Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova	3
Postignuće: CEDAW sastavni dio Ustava BiH.....	4
Postignuće: Formalni uslovi za političku participaciju žena.....	5
Postignuće: Prevencija i borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici jedan od prioriteta Bosne i Hercegovine	5
Postignuće: Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini kao uspješan model provođenja UNSCR 1325	6
Izazov: Niska stopa aktivnosti žena na tržištu rada i segregacija tržišta rada.....	7
Izazov: Sprečavanje i borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici	8
Izazov: Žene nisu prisutne na mjestima odlučivanja.....	8
Izazov: Žene koje su preživjele seksualno nasilje tokom sukoba	8
DRUGI DIO: NAPREDAK U PROVEDBI KLJUČNIH DIJELOVA PLATFORME ZA DJELOVANJE OD 2009. GODINE	13
ŽENE I SIROMAŠTVO.....	13
OBRAZOVANJE I OBUKA ŽENA.....	13
ŽENE I ZDRAVLJE	14
NASILJE NAD ŽENAMA	17
ŽENE I ORUŽANI SUKOBI	20
ŽENE I PRIVREDA	24
ŽENE NA VLASTI I ODLUČIVANJU	27
MEĐUNARODNI MEHANIZMI ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA.....	29
LJUDSKA PRAVA ŽENA	31
ŽENE I MEDIJI.....	33
ŽENE I OKOLIŠ	33
ŽENSKO DIJETE	33
TREĆI DIO: PODACI I STATISTIKE	35
ČETVRTI DIO: PRIORITETI U NASTAJANJU	36
PRIORITET: UKLJUČIVANJE VEĆEG BROJA ŽENA NA TRŽIŠTE RADA I SMANJIVANJE SEGREGACIJE NA TRŽIŠTU RADA.....	36
PRIORITET: PREVENCIJA I BORBA PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI.....	37
PRIORITET: PODRŠKA ŽENAMA KOJE SU PREŽIVJELE SEKSUALNO NASILJE TOKOM RATA	37
ANEKSI	38

DIO PRVI: ANALIZA POSTIGNUĆA I IZAZOVA U PERIODU OD 1995. GODINE

Evidentan je napredak u institucionalizaciji standarda za ravnopravnost spolova u zakonodavni okvir u Bosni i Hercegovini te danas veliki broj sistemskih zakona sadrži standarde koji zabranjuju diskriminaciju i nasilje po osnovu spola. Ovaj napredak znači da su standardi za ravnopravnost spolova uvedeni u zakonodavne procese, uključujući politike i strategije, kao i u planiranje i programiranje mjera u različitim oblastima.

To se prije svega odnosi na: donošenje politika i strategija koje uključuju principe ravnopravnosti spolova, vođenje statistike razvrstane na osnovu spola, primjenu afirmativnih mjera i sl. Poseban napredak predstavlja usaglašavanje propisa iz oblasti rada, zdravstvene i socijalne zaštite, sigurnosti i odbrane, izbornog procesa, kao i zakoni koji su usaglašeni u cilju pružanja zaštite žrtvama nasilja na osnovu spola, uključujući i nasilje u porodici.

Postignuće: Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova

Bosna i Hercegovina (BiH) je ostvarila veliki napredak u stvaranju preduslova za postizanje ciljeva ravnopravnosti spolova. Donošenjem Zakona o ravnopravnosti spolova 2003. godine, pravni standardi ravnopravnosti spolova koji su utvrđeni Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i ciljevi utvrđeni Pekinškom deklaracijom i Platformom za akciju su postali dijelom pravnog sistema Bosne i Hercegovine. Ovaj Zakon je utvrdio sve oblike diskriminacije na osnovu spola i mehanizme zaštite od diskriminacije koja je danas dostupna kroz disciplinske, građanske i krivične postupke.

Zakonom je utvrđeno postojanje i obaveza uspostavljanja institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova. Danas mreža institucionalnih mehanizama za gender pitanja u Bosni i Hercegovini obuhvata sve nivoe zakonodavne i izvršne vlasti. U skladu sa Zakonom, ključni institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova su Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine i na entitetskom nivou Gender Centar Federacije BiH i Gender centar - Centar za jednakost i ravnopravnost spolova Vlade Republike Srpske (u daljem tekstu Gender centar Republike Srpske). Ovi mehanizmi su preuzeli aktivnu ulogu u davanju mišljenja na akte vlada o njihovoj usklađenosti sa Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH, te predlaganju posebnih politika kojima se nastoji uticati na poboljšanje položaja žena u bh. društvu. To se prije svega odnosi na utvrđivanje i unapređenje mehanizama zaštite od svih oblika diskriminacije, ali i na uvođenje privremenih posebnih mjera.

Tako je, naprimjer, amandmanima na zakone o policijskim službenicima ukinuta odredba koja je imala diskriminatoran efekat u kontekstu napredovanja u službi, utvrđeno je da testovi fizičke sprema uzimaju u obzir biološke razlike između osoba različitog spola te je utvrđena obaveza promoviranja ravnopravne zastupljenosti žena i muškaraca u strukturi policijskih službenika uključujući i rukovodeće pozicije. S ciljem povećanja broja žena policijskih službenika u mirovnim misijama Ministarstvo sigurnosti je koristilo afirmativne mjere smanjivši broj potrebnih godina radnog iskustva, kao jednog od glavnih kriterija za prijavu za sudjelovanje u postupku izbora za upućivanje u mirovne misije, sa osam na pet godina za žene.

U cilju ostvarivanja ciljeva ravnopravnosti spolova koji su utvrđeni Zakonom, ali i Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i ciljeva utvrđenih Pekinškom deklaracijom i Platformom za akciju, Bosna i Hercegovina je 2006. godine usvojila Gender akcioni plan (GAP). Ovim dokumentom je utvrđeni strateški pristup u ostvarivanju principa ravnopravnosti spolova (gender mainstreaming) i osnaživanju žena u BiH u 15 oblasti javnog i privatnog života: Europske integracije u svjetlu ravnopravnosti spolova, Saradnja i jačanje kapaciteta, Makroekonomske i razvojne strategije, Gender senzitivni budžeti, Politički život i

donošenje odluka, Zapošljavanje i tržište rada, Socijalna inkluzija, Gender senzitivni mediji, Cjeloživotno obrazovanje, Zdravlje, prevencija i zaštita, Nasilje u porodici, seksualno uznemiravanje, uznemiravanje i trgovina osobama, Uloga muškaraca, Usklađivanje profesionalnog i porodičnog života, Gender i održivi okoliš, Komunikacijske i informacijske tehnologije.

Drugi periodični Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine za period 2013-2017. godine usvojen je 2013. godine i prati prioritete svih nivoa organizacije vlasti u Bosni i Hercegovini, oslanjajući se na Gender akcioni plan BiH 2006.-2011. godine, državnu i entitetske strategije razvoja, Strategiju za ravnopravnost muškaraca i žena Evropske Unije i druge relevantne strateške dokumente Vijeća Evrope, Evropske unije i Ujedinjenih nacija. Ovaj strateški dokument i dalje sadrži sve oblasti društvenog života, ali su utvrđene prioritete i transferzalne („cross-cutting“) oblasti, kao i oblasti koje se odnose na jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova, te jačanje saradnje i partnerstva. Na taj način jasnije su definisane obaveze institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, te obaveze i odgovornosti resornih ministarstva u svakoj prioritetoj oblasti. Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine, za period 2013.-2017. godine, sadrži tri strateška cilja u okviru kojih su definisane prioritete oblasti djelatnosti, odnosno programi i mjere koji su potrebni za ostvarivanje tog cilja: 1. Izrada, provođenje i praćenje programa mjera za unapređenje ravnopravnosti spolova u institucijama vlasti, po prioritetoj oblasti, 2. Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova i 3. Uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva. Ključni strateški cilj za ostvarivanje ciljeva ravnopravnosti spolova i osnaživanje žena je strateški cilj 1 koji sadrži sljedeće prioritete oblasti: sprečavanje i suzbijanje nasilja po osnovu spola, uključujući nasilje u porodici i trgovinu ljudima, javni život i donošenje odluka, rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima, zdravlje, prevencija i zaštita i socijalna zaštita.

Efikasnijoj implementaciji GAP-a BiH, doprinijela je uspostava Finansijskog mehanizma za implementaciju Gender akcionog plana BiH, za period 2009-2014. godina (FIGAP Program). Potpisivanjem Sporazuma o zajedničkom finansiranju FIGAP programa između Vijeća ministara BiH i grupe donatora u BiH (razvojne agencije Švedske, Austrije i Švicarske), osigurana su sredstva za implementaciju GAP BiH i projekiran budžet od 7.475.377,84 KM za period od 2009-2014.godine. Na ovaj način, pored redovnih budžeta gender institucionalnih mehanizama, obezbijeđena su značajna sredstva za provedbu GAP BiH za period od pet godina.

Osnovni cilj FIGAP programa je dalje osnaživanje kapaciteta gender institucionalnih mehanizama i nadležnih institucija za uključivanje aktivnosti iz GAP BiH u redovne planove i programe na svim nivoima vlasti, od državnog, preko entitetskog i kantonalnog, do lokalnog nivoa, kao i podrška nevladinim organizacijama u provođenju projekata u okviru FIGAP-a. Agencija za ravnopravnost spolova i Gender centri su promovirali FIGAP program i upoznali sve ključne institucionalne i vaninstitucionalne aktere sa njegovom implementacijom i mogućnošću finansiranja iz ovog fonda.

Postignuće: CEDAW sastavni dio Ustava BiH

Ustav Bosne i Hercegovine garantuje najviši stepen međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda time što su u njega inkorporirani 15 najvažnijih instrumenata za zaštitu ljudskih prava, među njima i Konvenciju o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama, čime se Bosna i Hercegovina obvezuje da primjeni najviše međunarodno priznate standarde ljudskih prava. Ustav Bosne i Hercegovine predviđa da su „opšta načela međunarodnog prava sastavni dio pravnog poretka Bosne i Hercegovine i entiteta“. Također, zabranjuje se diskriminacija, te garantuje uživanje prava i sloboda predviđenih ovim dokumentom svim licima bez razlike po bilo kom osnovu, uključujući i spol.

CEDAW je osnovni okvir za djelovanje u oblasti ravnopravnosti spolova. Svi Zaključni komentari i zaključna zapažanja CEDAW komiteta postaju osnov djelovanja i prioritet Bosne i Hercegovine. Gender akcioni plan BiH ove komentare i zapažanja definira kao aktivnosti nadležnih institucija vlasti sa tačno utvrđenim rokovima, a posebno kroz usvajanje godišnjih operativnih planova.

Postignuće: Formalni uslovi za političku participaciju žena

Izborni sistem Bosne i Hercegovine predstavlja proporcionalni sistem dodjeljivanja mandata u odnosu na osvojene glasove političkim partijama nakon provedenih izbora. Već su Privremena izborna pravila iz 1998. godine uvela kvotu za zastupljenost manje zastupljenost spola na kandidatskim listama, sa utvrđenim rasporedom za manje zastupljeni spol i kaznama za nepoštivanje. U tadašnjim okolnostima, kvota je, u kombinaciji sa zatvorenim kandidatskim listama, dovela do historijskog učešća žena u zakonodavnoj vlasti od 26 procenata. Danas je na snazi sistem koji podrazumijeva kombinaciju otvorenih i zatvorenih lista. Rezultat ovakvog sistema je zastupljenost žena sa 17 do 21 procenata u zakonodavnoj vlasti u Bosni i Hercegovini, zavisno od nivoa vlasti. U narednom izbornom ciklusu će se primjenjivati novo pravilo koje zahtjeva 40% predstavnika manje zastupljenog spola što je procenat koji je utvrđeno Zakonom o ravnopravnosti spolova BiH.

Iako je trenutna procentualna zastupljenost žena u zakonodavnim tijelima u BiH relativno niska, može se primjetiti trend povećanja broja žena u Parlamentarnoj skupštini BiH. Broj direktno izabranih osoba ženskog spola na Općim izborima 2010. godine je povećan za dvostruko u odnosu na izbore 2006. godine. Većina žena koje su bile direktno izabrane 2006. godine su ponovo dobile povjerenje birača u svojim izbornim jedinicama a prvi put od 2000. godine otvoreni sistem glasanja je donio veći broj glasova osobi ženskog spola koja je bila pozicionirana na drugom mjestu na listi kandidata ali je osvojila najveći broj glasova i bila direktno izabrana. Očito je da žene u Parlamentarnoj skupštini BiH svojim djelovanjem mijenjaju svijest o značaju učešća žena na mjestima odlučivanja. U odnosu na Lokalne izbore 2008. godine kada je bilo izabrano prosječno 15% žena u općinskim vijećima/skupštinama opština, na Lokalnim izborima 2012. godine izabrano je u prosjeku 17,1% žena što ukazuje na povećanje od 2%.

Poseban pomak predstavljaju i amandmani kojima se uvode afirmativne mjere, u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH, u Zakon o finansiranju političkih partija. Ovim zakonom je predviđeno da se prilikom raspoređivanja sredstava parlamentarnih strankama dodatno raspoređuje 10 procenata dostupnih sredstava onim strankama koje imaju pripadnike manje zastupljenog spola.

Postignuće: Prevencija i borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici jedan od prioriteta Bosne i Hercegovine

Nasilje u porodici, kao jedan od najvećih izazova za bosansko-hercegovačko društvo, je problem koji je izašao iz privatne i postao društveni problem. Žrtve nasilja u porodici u BiH dospjele su u središte interesovanja i zaštite društva usljed promjene zakonskih propisa, edukacije, jačanja kapaciteta i unapređenja prakse institucija za efikasniju primjenu zakona, kao i poboljšanja saradnje institucija i nevladinih organizacija. Žrtve nasilja u porodici su sve više ohrabrene da nasilje prijave nadležnim institucijama, subjektima zaštite i da se za pomoć obrate nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima nasilja u porodici i pružaju pomoć i podršku. U Bosni i Hercegovini djeluje 10 sigurnih kuća i dva sigurna stana, kao i dva SOS telefona.

U cilju adekvatnog odgovora na ovaj problem usvojeni su entitetski zakoni o zaštiti od nasilja u porodici i strategije na nivou države i entiteta. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici

Federacije BiH i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske definiraju mjere i mehanizme zaštite u slučajevima nasilja u porodici. Pored ustavnog i zakonskog okvira, institucije BiH i entiteta su donijele i niz politika u vidu strateških dokumenata koji su usmjereni isključivo ili indirektno na prevenciju nasilja nad ženama. Značajno je spomenuti Strategiju za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u FBiH i Strategiju za borbu protiv nasilja u porodici u RS za, kao usko specijalizirane dokumente za ovu oblast, kojima se definiše pravac djelovanja u prevenciji nasilja, te zaštiti žrtava i procesuiranju počinitelja kroz koordinaciju svih relevantnih subjekata.

Bosna i Hercegovina je šesta zemlja članica Vijeća Evrope koja je položila instrument o ratifikaciji Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Izrađena je i **Strategija za provedbu Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini**, koja predstavlja sveobuhvatan okvir kojim se definira način provedbe Konvencije u BiH i usklađivanja pravnog i institucionalnog okvira sa odredbama Konvencije, prioriteti u oblasti prevencije i borbe protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, odgovorne institucije, kao i okvir za praćenje provedbe i izvještavanje o provedbi Strategije, a samim tim i Konvencije.

Postignuće: Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini kao uspješan model provođenja UNSCR 1325

Usvojen je i uspješno proveden **Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 za period 2010-2013**. Kao prvi u regionu, u BiH je ovaj plan usvojen od strane Vijeća ministara BiH u julu 2010.godine. Akcionim planom je definisano osam ciljeva: 1) politička participacija žena; 2) učešće žena u policiji i vojsci; 3) učešće žena u mirovnim misijama i gender senzitivne obuke; 4) borba protiv trgovine ljudima; 5) deminiranje; 6) pomoć ženama civilnim žrtvama rata; 7) obuke državnih službenika/ca i 8) saradnja institucija, međunarodnih i nevladinih organizacija. Uspostavljeno je Koordinaciono tijelo za praćenje provedbe Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325 u BiH, koje čine institucije sektora sigurnosti. Implementacija UNSCR 1325 u BiH je prepoznata kao jedan od prioriteta od strane nadležnih institucija.

Nezavisna procjena implementacije Akcionog plana, koja je provedena u julu 2013. godine, zaključila je kako je ovaj plan model dobre prakse za kreiranje i provedbu javne politike. Akcioni plan BiH je bio prvi plan za primjenu UN Rezolucije 1325 na Balkanu. Akcioni plan je kreiran tako da uzima u obzir ključne mandate relevantnih vladinih institucija, uključujući Agenciju za ravnopravnost spolova, te ulogu i organizacija iz nevladinog sektora i, što je najvažnije, koristi redovne godišnje i polugodišnje sisteme monitoringa i evaluacije o pomacima u implementaciji.

Navedene činjenice su doprinijele da je Akcioni plan BiH poslužio kao inspiracija i motivacija, ne samo zemljama u regiji, nego kao globalni primjer dobre prakse jedne od prvih zemalja koja je u nedavnoj prošlosti bila zahvaćena ratnim sukobima. Posebna dodana vrijednost ovog procesa je činjenica da je prepoznato i afirmisano da su žene iz BiH bile prve koje su pokrenule proces suočavanja sa prošlošću u poslijeratnoj državi. Stoga su mnogobrojni međunarodni zvaničnici često isticali Akcioni plan BiH kao jedan pozitivan primjer sistematskog pristupa stvaranju inkluzivnih politika, te sprovođenja konkretnih mjera za stabilizaciju mira i sigurnosti u regionu i šire. Ministarstvo sigurnosti BiH je 2012. godine dobilo nagradu Ujedinjenih nacija za jačanje ravnopravnosti spolova u sistemima javne uprave.

Procjena provedbe Akcionog plana otkrila je slične primjere uspješnih aktivnosti vezanih za temu: žene, mir i sigurnost, koje u velikoj mjeri svjedoče o uspješnoj strukturi i sadržaju plana, te koordinaciji velikog broja aktera tokom implementacije. Kvantitativni pomaci u smislu povećanja učešća žena su naročito evidentni u službama, institucijama i ministarstvima direktno vezanim za pitanja sigurnosti, što je i bila jedna od ključnih intencija

Akcionog plana za BiH. Tako su, naprimjer, u oblasti učešća policijskih službenika u mirovnim misijama žene imenovane na pozicije zapovjednica i zamjenica zapovjednika BiH kontingenta u mirovnim misijama, kao i na druge rukovodeće dužnosti. Trenutni postotak od oko 20% policijskih službenika u sastavu BiH kontingenta u mirovnim misijama Ujedinjenih naroda je do sada najveći postotak od kada Bosna i Hercegovina upućuje policijske službenike i službenice u mirovne misije pod okriljem Ujedinjenih naroda. Ovaj postotak je veći od prosječnog prosjeka država članica NATO saveza i Europske unije.

Izrađen je novi **Akcionni plan za implementaciju UNSCR 1325 2014.-2017.** godine u punoj saradnji Agencije za ravnopravnost spolova i institucija predstavljenih u Koordinacionom odboru za praćenje Akcionog plana, te uz konsultacije sa nevladinim organizacijama.

Izazov: Niska stopa aktivnosti žena na tržištu rada i segregacija tržišta rada

Opšta stopa zaposlenosti u Bosni i Hercegovini je 31,9% (muškarci 41,3% i žene 23%), dok je stopa nezaposlenosti u 2011. godini bila 27,6% (26,1% muškarci i 29,9% žene). Sveukupno gledajući, žene dobne skupine 16-64 činile su samo 32,8% aktivne radne snage u Bosni i Hercegovini u 2011. godini, što je najniži stepen zastupljenosti žena na tržištu rada u Jugoistočnoj Evropi. Uzroci nezaposlenosti leže u tranziciji ekonomije, smanjenju broja radnih mjesta kroz proces privatizacije, odumiranje određenih zanimanja radi tehnološkog napretka, ratnom nasljeđu i traumama, te nedovoljnom pristupu obrazovanju za žene. Pored toga, neujednačena porodijska zaštita u državi, te nepostojanje mehanizama za pomirenje profesionalnog i porodičnog života ne služe kao ohrabrenje za aktivno traženje zaposlenja.

Globalna ekonomska i finansijska kriza imala je negativan uticaj na žensku populaciju, a posebno na stope zaposlenosti žena u Bosni i Hercegovini, koje su se snižavale iz godine u godinu od 2008. godine. Mjere za ublažavanje efekata ekonomske krize nisu rodno osjetljive, te naročito pogađaju žene. Stoga je neophodno povećati uključenost žena u procese donošenja odluka u političkim, ekonomskim i finansijskim sferama, kao i u svim drugim sferama života.

Ipak, tradicionalno društvo i stereotipna poimanja o ulozi žene i muškarca održavaju segregaciju tržišta rada i negativnu i neprihvatljivu percepciju o ženama na mjestima odlučivanja. Sektori kao što su obrazovanje i zdravstvena zaštita su tradicionalno posmatrani kao mjesta prevalentnog zaposlenja žena, ali najčešće na nižim nivoima hijerarhije. Također, primjećuje se da zastupljenost žena opada sa povećanjem nivoa u hijerarhiji.

Naprimjer, prema zvaničnim statističkim podacima, 98,3% žena je zaposleno u oblasti predškolskog obrazovanja, 69,8% u oblasti osnovnog, 57,1% srednjeg i 39,8% u oblasti višeg obrazovanja. Također, od ukupnog broja zdravstvenih radnika u javnom sektoru u 2011. godini, tri četvrtine su bile žene. Najveća razlika u pogledu rodne raspodjele zdravstvenih radnika uočena je kod farmaceuta od kojih su 90% bile žene, dok je kod medicinskih tehničara zabilježeno više od 80% žena.

Primijećena je visoka stopa zaposlenih žena i u institucijama socijalne skrbi i onima koje se bave bolesnom i/ili napuštenom djecom. Više žena nego muškaraca također je zabilježeno i u sektoru pravosuđa (gdje se procenat zastupljenosti kreće od 60-68%). Ovakve podjele na tržištu rada upućuju na stereotipno poimanje žena kao čuvarica i odgovornih za djecu, starije, marginalizirane kategorije stanovništva, ali i moral i sigurnost te općenito zdravlje društva. Pored toga, njihova zastupljenost u poljoprivredi je također veća (26% žena i 19% muškaraca), iako su žene rijetko vlasnice zemlje, a vrlo često hraniteljice proširenih porodica.

Izazov: Sprečavanje i borba protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici

Prema rezultatima istraživanja „Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u BiH“, koju je provela Agencija za ravnopravnost spolova BiH, skoro polovina ispitanih žena je nakon 15 godine doživjela barem jedan od oblika nasilja. Tokom 12 mjeseci prije anketiranja, 11,9% žena u BiH je doživjelo neki od oblika nasilja. Najčešći oblik nasilja je psihološki, s ukupnom učestalosti od 41,9% tokom života i 10,8% tokom prethodne godine. Drugi najčešći oblik nasilja je fizički, sa stopom učestalosti od 24,3% tokom života i 2,4% tokom prethodne godine. Seksualno nasilje tokom svog odraslog života doživjelo je 6% žena, dok je 1,3% žena bilo žrtvom seksualnog nasilja tokom prethodne godine.

U cilju adekvatnog odgovora na ovaj problem, usvojeni su entitetski zakoni o zaštiti od nasilja u porodici i strategije na nivou države i entiteta. Državna Strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodici za BiH za period 2009-2011. godine obuhvatala je aktivnosti koje su realizovane na nivou države, te koordinaciju aktivnosti entitetskih strateških i akcionih planova, koji su uspješno provedeni. Na ovaj način je porastao javni interes i društveni angažman na prepoznavanju, sprečavanju i borbi protiv nasilja na ženama, što je dovelo do određenog ohrabrenja za žrtve da nasilje prijave nadležnim institucijama te zatraže pomoć od subjekata zaštite i nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima nasilja u porodici i pružaju zaštitu i podršku. Međutim, prema nalazima Studije o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja na ženama u BiH, ženama često nedostaje jasna percepcija da su uopšte izložene nasilju i kao takve, žrtve, te da u pogledu zaštite imaju različita prava i mogućnosti da potraže podršku od odgovarajućih institucija i organizacija. S druge strane, blaga kaznena politika i dalje ukazuje na nekažnjivost za nasilje te društvenu i institucionalnu neosjetljivost na ovo pitanje. U tom smislu se može posmatrati i nepostojanje efikasnog mehanizma za nadoknadu štete žrtvama.

Izazov: Žene nisu prisutne na mjestima odlučivanja

Iako je Izborni zakon definirao afirmativnu mjeru koja se odnosi na obavezne procenete učešća manje zastupljenog spola na kandidatskim listama, tradicionalna poimanja rodni uloga se u BiH manifestiraju kao prijetnja za veće učešće žena u procesima odlučivanja u političkim, društvenim, i ekonomskim sferama života.

Žene su i dalje manje zastupljeni spol u zakonodavnoj vlasti na svim nivoima. Iako se na kandidacijskim listama političkih partija na Općim izborima 2010. godine pojavio najveći broj kandidatkinja, u odnosu na dva ranija izborna ciklusa, to ipak nije uticalo na povećanje broja žena na pozicijama donošenja odluka. U Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, Predstavničkom domu Parlamenta FBiH i Narodnoj skupštini RS, žene čine oko 21% svih izabranih zastupnika. Žene su i dalje podzastupljene u izvršnoj vlasti u Bosni i Hercegovini takođe. Rezultati Lokalnih izbora 2012. godine ukazuju na činjenicu da su žene i dalje manje zastupljen spol u većini lokalnih zakonodavnih tijela, s prosjekom izabranih 17.1% žena

Zastupljenost žena u pravosudnoj vlasti je na zadovoljavajućem niou, gdje doseže čak 64% na nekim nivoima vlastima, a manji procent se odnosi na žene na rukovodećim pozicijama u pravosuđu (40% za sudove, te 16,6% za tužilaštva). Pored toga, žene su u malom procentu zastupljene na mjestima odlučivanja u oružanim i policijskim snagama, a nešto više na mjestima službenica i zaposlenih. Ovaj se problem nastoji adresirati kroz implementaciju Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325.

Izazov: Žene koje su preživjele seksualno nasilje tokom sukoba

U toku sukoba u Bosni i Hercegovini 1992-1995., seksualno nasilje je bilo rasprostranjeno. Ujedinjeni narodi procjenjuju da je oko 10.000 žena bilo žrtvom seksualno nasilja tokom rata.

Bosna i Hercegovina je pokrenula inicijative kako bi se osigurala potpuna zaštita i podrška žrtvama ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i torture, kao i njihovim porodicama, unapredio pristup pravdi, te poboljšali programi rehabilitacije, resocijalizacije i obeštećenja. Međutim, kako je konstatovao i CEDAW Komitet, potrebno je ubrzati usvajanje nacrtu zakona i programa, koji su na čekanju, radi osiguranja djelotvornog pristupa pravdi za sve žene žrtve seksualnog nasilja tokom rata, uključujući odgovarajuća obeštećenja.

Oblast zaštite i podrške svjedocima/žrtvama zločina počinjenih tokom rata u Bosni i Hercegovini je uređena zakonima na državnom i entitetskom nivou. Iako definicije u Krivičnom zakonu BiH još uvijek nisu izmijenjene u skladu sa preporukama Komiteta protiv torture, Sud BiH je u svojoj jurisprudenciji definirao i proširio element sile ili prijetnje silom.

Uprkos ogromnom broju žrtava i nekažnjivosti koja traje godinama, kako za zločine seksualnog nasilja, tako i za druga teška kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava, postignut je određen napredak u privođenju počilaca seksualnog nasilja pravdi u sudskim postupcima u Bosni i Hercegovini. Ipak, s obzirom na rasprostranjenost seksualnog nasilja za vrijeme oružanog sukoba na teritoriji BiH, ostaje činjenica da većina počilaca seksualnog nasilja i dalje ostaje nakažnjena. Nekažnjavanje počilaca ovih zločina će i dalje imati negativan uticaj na žrtve seksualnog nasilja i biti prepreka poslijeratnom pomirenju, uspostavi punog poštivanja ljudskih prava i vladavine prava u BiH.

SMETNJE U PROCESU POSTIZANJA RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA I OSNAŽIVANJU ŽENA OD DONOŠENJA PEKINŠKE DEKLARACIJE

Bosna i Hercegovina (BiH) se suočila se velikim izazovima poslijeratne rekonstrukcije, ekonomskog i društvenog oporavka, reforme struktura vlasti, kao i usporene tranzicije tržišne ekonomije. Država ima veoma složen administrativni sistem sa nekoliko nivoa vlasti i brojnim institucijama i ministarstvima. Tako složena državna struktura dovela je do problema u oblasti učinkovitosti i efikasnosti uslijed slabih kapaciteta i nejasno utvrđene odgovornosti na različitim nivoima vlasti.

Neravnopravnost spolova u BiH, tradicionalne percepcije i prakse, diskriminacija žena, nedovoljna iskorištenost i "rasipanje" oko polovine raspoloživog ljudskog kapitala, ima negativne posljedice na razvoj privrede i društva u cjelini. Devetnaest godina nakon rata, životi žena u BiH i dalje su pod utjecajem posljedica rata. Povećanje nasilja u postratnom periodu prema slabijima, uglavnom nad ženama i djecom, postala je svakodnevnica. Ova pojava je vezana za siromaštvo, stres, nezaposlenost i neo-konzervativne stavove o ulozi žene u privatnom i javnom životu.

Potrebni su dugoročni naponi i posvećenost društva da bi se osiguralo održivo planiranje i provedba politika ravnopravnosti spolova na svim nivoima vlasti u BiH.

Žene nisu bile uključene u vođenje mirovnih pregovora za Bosnu i Hercegovinu. To su, prije svega, Dejtonski pregovori iz 1995. godine, kojima je okončan rat u Bosni i Hercegovini ustavni pregovori iz 2006. i 2009. godine, poznati pod nazivom "Aprilski paket" i „Butmirski paket“ koji su se odnosili na promjenu Ustava BiH, također nisu uključivali žene i pored reagovanja gender institucionalnih mehanizama i nevladinih organizacija u BiH.

NAJVEĆE USTAVNE, ZAKONODAVNE MJERE PODUZETE U PROMOCIJI RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA I OSNAŽIVANJA ŽENA

U Ustavu Bosne i Hercegovine u članu II., koji je u cijelosti posvećen ljudskim pravima, u tački. 4 navedena je odredba o zabrani diskriminacije glede priznavanja, uživanja i zaštite ljudskih prava. "Uživanje prava i sloboda, predviđenih u tom članu ili međunarodnim

sporazumima, koji su navedeni u Aneksu ovoga Ustava, osigurano je svim osobama u Bosni i Hercegovini, bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi kao što su: spol, rasa, jezik, vjera, političko i drugo mišljenje, nacionalno ili socijalno porijeklo, povezanost s nacionalnom manjinom, imovina, rođenje ili neki drugi status."

Ustav Bosne i Hercegovine potvrđuje jednakost žena i muškaraca odredbom o zabrani diskriminacije, ali to čini i na direktan način - putem međunarodnih instrumenata za ljudska prava. U skladu sa članom II. tačka 2. „Prava i slobode predviđeni u Europskoj konvenciji za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda i u njezinim protokolima direktno se primjenjuju u Bosni i Hercegovini. Ovi pravni spisi imaju prioritet nad svim ostalim zakonima." Također, CEDAW čini sastavni dio Ustava BiH, što omogućava Ustavnom sudu da prima žalbe u slučajevima gdje su povrijeđena prava osigurana ovom Konvencijom

Donošenjem Zakona o ravnopravnosti spolova 2003. godine, pravni standardi ravnopravnosti spolova koji su utvrđeni Konvencijom o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i ciljevi utvrđeni Pekinškom deklaracijom i Platformom za akciju su postali dijelom pravnog sistema Bosne i Hercegovine. Ovaj Zakon je utvrdio sve oblike diskriminacije na osnovu spola i mehanizme zaštite od diskriminacije koja je danas dostupna kroz disciplinske, građanske i krivične postupke.

Izmjenama i dopunama Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH 2009. godine posebno su naglašene i jasnije precizirane obaveze organa vlasti na svim nivoima u procesu postizanja principa ravnopravnosti spolova. Propisana je i obaveza osnivanja tijela, odnosno imenovanja osoba, koji bi u okviru svoje nadležnosti razmatrali sva pitanja u vezi sa provedbom Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH i GAP BiH.

Parlamentarna skupština BiH je usvojila i **Zakon o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini** kojim se uspostavlja okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim osobama u BiH i uređuje sistem zaštite od diskriminacije. Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH i Zakon o zabrani diskriminacije BiH međusobno su usaglašeni i u dijelu u kojem se žrtve diskriminacije upućuju na mogućnost korištenja pravnih mehanizama za zaštitu prava koja su predviđene navedenim zakonima (vrste tužbi, nadležnosti, rokovi, teret dokazivanja, viktimizacija i drugi). Ovime je uspostavljen pravni mehanizam zaštite koji omogućava zaštitu prava zagarantovanih Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i drugih prava koja proizlaze iz drugih zakona pred nadležnim sudovima.

Entitetski zakoni o zaštiti od nasilja u porodici: **Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH** i **Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske**, definiraju mjere i mehanizme zaštite u slučajevima nasilja u porodici.

PRIBLIŽAN UDJEL NACIONALNOG BUDŽETA NAMIJENJEN PROMOCIJI RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA I OSNAŽIVANJU ŽENA

U ovom trenutku nije moguće procijeniti približan udio budžeta koji je namijenjen za promociju ravnopravnosti spolova i osnaživanje žena budući da Bosna i Hercegovina nema centraliziran budžetski sistem. Gender akcioni plan usvojen u septembru 2013.godine je kao jedan od obaveznih principa postavio i Princip analize utjecaja budžeta na različite potrebe žena i muškaraca (rodno odgovorno budžetiranje). BiH je tek na početku kreiranja budžeta prema principima ravnopravnosti spolova. Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine i entitetski gender centri su pokrenuli niz aktivnosti na uvođenju gender komponente u sve procese budžetiranja.

Vlada Federacije Bosne i Hercegovine je usvojila Akcioni plan za uvođenje gender odgovornih budžeta u Federaciji BiH 2010-2012. godine u pilot oblasti „Rad i zapošljavanje". Provedena je rodno odgovorna analiza budžeta za sektor poljoprivrede i ruralnog razvoja u

Republici Srpskoj, a nastavljene su aktivnosti na edukaciji svih ministarstava za primjenu koncepta rodno odgovornog budžetiranja.

Napredak je postignut u instrukcijama za budžetske korisnike na nivou države i entiteta za izradu Dokumenta okvirnog budžeta (DOB-a), u kojima se traži da se iskazuje uticaj politika, strategija i prioriternih programa na unaprjeđenje ravnopravnosti spolova. Kroz primjenu ove instrukcije biti će moguće ocijeniti izdvajanja institucija BiH za ravnopravnost spolova.

MEHANIZMI ZA REDOVNI DIJALOG IZMEĐU VLADE I CIVILNOG DRUŠTVA

Demokratske promjene u BiH početkom devedesetih godine prethodnog stoljeća su rezultirale, između ostalog, i osnivanjem značajnog broja nevladinih organizacija, te naročito ženskih nevladinih organizacija koje su sebi za cilj postavile borbu za rodnu ravnopravnost u skladu sa principima ljudskih prava. Može se ustvrditi da su neke od ovih organizacija, uz pomoć međunarodnih organizacija i stranih donatora, postale pioniri promovisanja ravnopravnosti spolova u BiH.

Institucionalnih mehanizmi za ravnopravnost spolova su prepoznale ove organizacije kao resurs u ostvarivanju rodne ravnopravnosti. Nastojanja da se unaprijedi saradnja i razmjena informacija između nevladinih organizacija i institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, rezultirala je sve većim uključivanjem nevladinih organizacija kao ravnopravnih partnera javnom sektoru te povećanjem koordinacije u radu i smanjenjem broja izolovanih inicijativa. Tome je veoma doprinijela i realizacija projekata podržanih iz FIGAP programa. Nastavljena je i unaprijeđena saradnja sa nevladinim i drugim organizacijama civilnog društva na implementaciji aktivnosti iz oblasti nasilja u porodici, zdravlja, obrazovanja, sigurnosti, rodno osjetljivog budžetiranja i dr., u skladu sa prioritetima Gender akcionog plana i sektorskih strategija i akcionih planova.

U cilju osiguranja kontinuirane i održive koordinacije između predstavnika civilnog društva i institucija vlasti u BiH ove saradnje potpisan je Memorandum o razumijevanju između Koordinacijskog odbora za praćenje provedbe Akcionog plana za UN Rezoluciju 1325 u Bosni i Hercegovini i trinaest nevladinih organizacija. Memorandum predstavlja platformu za suradnju, koordinaciju aktivnosti i razmjenu informacija između relevantnih vladinih institucija i ključnih nevladinih organizacija koje se bave pitanjima žena, mira i sigurnosti.

SARADNJA (UNUTAR DRŽAVE, BILATERALNE, POD-REGIONALNE I REGIONALNE) KAKO BI SE PODRŽALA RAZMJENA ZNANJA I ISKUSTAVA U MONITORINGU I PROVEDBI PEKINŠKE DEKLARACIJE I PLATFORME ZA DJELOVANJE

Agencija za ravnopravnost spolova BiH, Gender Centar Federacije BiH i Gender centar Republike Srpske imaju veoma uspješnu međusobnu saradnju. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova kontinuirano rade na uspostavljanju i jačanju formalnih i neformalnih vidova saradnje sa drugim institucijama na svim nivoima organizacije vlasti, nevladinim i drugim organizacijama civilnog društva, akademskim i istraživačkim zajednicama, socijalnim partnerima i drugim relevantnim društvenim činiocima, uključujući i širu saradnju na regionalnom i međunarodnom nivou.

Agencija i gender centri redovno sarađuju sa komisijama/odborima za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u okviru zakonodavne vlasti kroz implementaciju različitih aktivnosti iz oblasti ravnopravnosti spolova (usklađivanje zakona, strategija, provođenje obuka, tematske sjednice na različite teme. itd.).

U praksi je veoma često prisutno mišljenje kako su za stvaranje uslova postizanja de facto ravnopravnosti spolova odgovorni samo gender institucionalni mehanizmi, u prvom redu Agencija i entitetski gender centri. Međutim, neophodna je saradnja i aktivno uključivanje institucija koje su odgovorne za praćenje stanja u pojedinim oblastima društvenog života i rada.

Bosna i Hercegovina je pokrenula regionalnu saradnju u oblasti ravnopravnosti spolova potpisivanjem **Regionalne deklaracije o saradnji gender mehanizama Zapadnog Balkana** 2005. godine. Od potpisivanja Deklaracije, regionalna saradnja je dio redovnih programa rada Agencije za ravnopravnost spolova BiH. U novembru 2013. godine potpisana je **Deklaracija o saradnji institucionalnih mehanizama za rodna pitanja zemalja Mediteranske inicijative**, koja predstavlja proširenje Regionalne deklaracije o saradnji gender mehanizama Zapadnog Balkana 2005. godine i uključuje saradnju sa zemljama iz Sjeverne Afrike. Na ovaj način je Bosna i Hercegovina stekla lidersku poziciju u regionu po pitanju ostvarivanja regionalne saradnje. Zbog nedostatka sredstava, regionalni sastanci se najčešće organizuju u toku održavanja regionalnih konferencija i seminara. Na taj način se održava kontinuitet redovnog sastajanja i razmjene informacija na regionalnim konferencijama, seminarima i forumima, čime je znatno unaprijeđena regionalna saradnja.

Prakse i rezultati Bosne i Hercegovine su promovirani i prepoznati na međunarodnom nivou o čemu svjedoči i činjenica da su predstavnici/e gender mehanizama pozivani na sastanke i samite na najvišem liderskom nivou, širom Evrope i svijeta. To podrazumijeva i redovno učešće u radu UN Komisije o statusu žena, Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a, Komiteta za jednakost žena i muškaraca Vijeća Evrope i ministarskim konferencijama Vijeća Evrope koje razmatraju različita pitanja ravnopravnosti spolova. Posebno je važno naglasiti učešće Agencije u radu Ad hoc Komiteta za sprječavanje i borbu protiv nasilja u porodici (CAHVIO) radi izrade Konvencije Vijeća Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (CAHVIO), koja je usvojena u aprilu 2011. godine, kao prvi, pravno obavezujući međunarodni dokument koji uspostavlja sveobuhvatan pravni okvir za prevenciju nasilja, zaštitu žrtava i procesuiranje počinitelja.

MJERA DO KOJE SU MILENIJSKI RAZVOJNI CILJEVI, OPĆENITO ALI I DIJELOVI KOJI GOVORE O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA, OLAKŠALI ILI OJAČALI PROVEDBU PEKINŠKE DEKLARACIJE I PLATFORME ZA DJELOVANJE

U Bosni i Hercegovini, Milenijski razvojni ciljevi su omogućili praćenje uvođenja principa ravnopravnosti spolova i osnaživanje žena iz ugla razvoja cijelog društva. Indikatori koji su razvijeni su potpomogli napore institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova da se u druge razvojne inicijative uključi princip ravnopravnosti spolova.

DRUGI DIO: NAPREDAK U PROVEDBI KLJUČNIH DIJELOVA PLATFORME ZA DJELOVANJE OD 2009. GODINE

ŽENE I SIROMAŠTVO

U Bosni i Hercegovini je 2011. godine bilo 17,9% stanovnika koji žive u relativnom siromaštvu. Siromašno je bilo svako šesto domaćinstvo u državi i izraženije je u Republici Srpskoj, gdje je skoro svaki peti stanovnik bio siromašan, a najmanje siromašnih je bilo u Brčko Distriktu BiH, gdje je skoro svaki sedmi stanovnik bio u relativnom siromaštvu. Prema metodologiji Svjetske banke (WB), 15% stanovništva živi ispod apsolutne linije siromaštva, što predstavlja povećanje siromaštva u odnosu na 2007. godinu.

BiH izdvaja oko 24% BDP-a ukupno na programe socijalne zaštite, uključujući programe socijalnog osiguranja i socijalne pomoći, ali bez naknada za nezaposlenost. Najveći udio ukupnih troškova na programe socijalne zaštite odlazi na programe zasnovane na doprinosima tj. programe zdravstvene zaštite (10,2%) i penzije (10,1%). Na programe socijalne pomoći odlazi 3,9% BDP-a, što je u poređenju sa EU i drugim zemljama zapadnog Balkana jedan od najskupljih sistema socijalne pomoći.

Jedna od značajnih karakteristika tržišta rada u BiH jeste izuzetno veliki broj radno sposobnog stanovništva koje ne učestvuje u tržištu rada i koji se smatraju 'neaktivnima'. U pogledu učešća žena u radnoj snazi, rodne razlike u stopama zaposlenosti su visoke i taj nesrazmjer između muškaraca i žena u zapošljavanju postoji u svim dobnim grupama. Nadalje, podjela podataka po spolu otkriva nerazmjernu spolnu raspodjelu u zaposlenosti mladih i sugerira nejednak pristup tržištu rada.

I dok su žene suočene sa višestrukim oblicima socijalne isključenosti u BiH, najistrajniji su oni sa kojima se suočavaju Romkinje, žene sa invaliditetom i interno raseljene osobe. Položaj žena i djevojčica Romkinja u bh. društvu je izrazito težak. Romkinje su diskriminirane i kao žene i kao članice romske zajednice. Generalno nizak nivo obrazovanja među Romkinjama, njihova stopa nezaposlenosti i patrijarhalni stav koji prevladava u romskim zajednicama dodatno usložnjavaju tešku situaciju u kojoj se nalaze.

Domaćinstva sa ženama na čelu čine skoro jednu trećinu ukupnog broja interno raseljenih osoba u BiH. Trenutno je 7.500 ljudi smješteno u kolektivnim centrima i isti su često izloženi višestrukim neizvjesnostima u pogledu njihovog fizičkog i mentalnog zdravlja, dobi i odsustva osnovne životne i porodične podrške, kao i nemogućnošću da se vrate svojim domovima zbog lične sigurnosti.

OBRAZOVANJE I OBUKA ŽENA

Zakoni iz oblasti obrazovanja u BiH sadrže načelo o zabrani diskriminacije na osnovu rase, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla te utvrđuju obavezu za inkluzivno obrazovanje. Strategije reforme obrazovanja, zakoni i razni dokumenti politika promoviraju principe jednakog pristupa, raspoloživosti, prihvaćanja, djelotvornosti i službenog prepoznavanja, nediskriminacije i odsustva segregacije u obrazovanju. Analiza čitanki i učioničke prakse, kako bi se ustanovila usklađenost udžbenika i nastavne prakse sa principima ravnopravnosti spolova je pokazala da je stereotipno predstavljanje spolnih uloga prisutno u udžbenicima i u nastavnoj praksi.

Nivo učešća dječaka i djevojčica u osnovnom i srednjem obrazovanju gotovo jednak, dok broj studentica nadmašuje broj njihovih kolega kada je u pitanju upis i diplomiranje na institucijama višeg obrazovanja. Za školsku 2012/2013. godinu, broj studenata koji pohađaju studije višeg obrazovanja bio je 102.357, od čega su 56.420 bile studentice (55,12%). Stopa upisa u visokoškolske ustanove u 2011. godini bila je 38%. u periodu od 2000. do 2012. dok

se broj studenata koji diplomiraju povećao za oko pet puta, pri čemu u smislu obrazovnih postignuća, žene nadmašuju muškarce (60.4% žena). Broj studenata ženskog spola na postdiplomskim studijima iznosi 56.63%, dok su 41,9% svih doktora nauka bile osobe ženskog spola.

Anketa višestrukih pokazatelja iz 2013. godine (Multiple Indicator Cluster Survey) procjenjuje stopu pismenosti za muškarce i žene u dobi od 15-24 godine i taj podatak pokazuje da su većina žena (99,3%) i muškaraca (99,9%) u dobi od 15-24 godine u BiH pismeni. Od žena koje su izjavile da im je najviši nivo obrazovanja osnovna škola, 88% je bilo u mogućnosti uspješno pročitati izjavu koja im je pokazana, dok je među muškarcima taj postotak bio veći, 98%. Međutim, visok je postotak nepismenih žena u ruralnim područjima.

Skoro 80% Romkinja ne završi čak ni osnovnu školu, a samo 4,5 % njih završi srednju školu, u poređenju sa 9,2% romskih muškaraca. Svega 47% romskih djevojčica je bilo upisano u osnovnu školu. Činjenica da je stopa pismenosti romskih žena konstantno ispod stope pismenosti romskih muškaraca je posebno zabrinjavajuća, jer je dobrobit porodice, a posebno djece, usko povezana sa nivoom obrazovanja majke. U BiH, pismenost mladih Romkinja u dobi između 15 i 24 iznosi 68,9% u poređenju sa stopom od 90,4% koja se odnosi na njihove vršnjake. Dok je stopa pohađanja osnovne škole Roma otprilike jednaka sa 70,9% za dječake i 67,8% za djevojčice, ova se stopa za srednje obrazovanje podigla do 18% za djevojčice, u poređenju sa 26,6% za dječake. U cilju poboljšanja ovog stanja Bosna i Hercegovina je 2004. godine donijela Akcioni plan o poboljšanju položaja Roma i drugih pripadnika nacionalnih manjina koji je revidiran 2010. godine. Ovim dokumentom definirani su ciljevi i mjere za jednake mogućnosti učešća u obrazovanju Roma, bez diskriminacije po bilo kojoj osnovi, i pomoć djeci nepovoljnog društvenog položaja da postignu bolje rezultate u školovanju, a u skladu sa međunarodnim standardima ljudskih prava o pravu nacionalnih manjina na obrazovanje.

Agencija je inicirala uspostavljanje magistarskog studija: „Gender/rodne studije“ pri Centru za Interdisciplinarnu Postdiplomsku Studiju Univerziteta u Sarajevu. To je dvogodišnji, regionalni, interdisciplinarni magistarski program s ciljem edukacije studenata/ica o metodama, teorijama i konceptima potrebnim za izučavanje roda, u općim i posebnim kontekstima, te provođenju istraživanja unutar ovog interdisciplinarnog područja. Do sada, tri generacije su završile ove studije, i trenutno je upisana prva generacija na doktorske studije.

ŽENE I ZDRAVLJE

Učinjeni su značajni naponi na usklađivanju zakona, propisa i strategija koje regulišu oblast zdravlja i zdravstvene zaštite sa domaćim i međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova. Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH regulira prava na zdravstvene usluge standardne kvalitete i jednakog sadržaja, dok u okviru obaveznog pokrivača zdravstvenim osiguranjem, žene imaju pravo na potpunu zdravstvenu zaštitu po pitanju trudnoće i materinstva, pravo na liječenje i medicinska sredstva, te pravo na umjetnu oplodnju. Zakon o zdravstvenoj zaštiti FBiH svim ženama (državljkama BiH) garantira pravo na besplatan porod, post-porođajnu skrb za majku u narednih šest mjeseci i besplatnu zdravstvenu skrb za djecu do 18 godina starosti. Zakon o zdravstvenoj zaštiti RS propisuje da se zdravstvena zaštita i skrb pruža pod istim uslovima za opštu populaciju i grupe od posebnog socio-medicinskog značaja.

U zdravstvenoj djelatnosti na primarnom nivou zdravstvene zaštite poslove zdravstvene zaštite žena u vezi sa trudnoćom, porođajem, materinstvom, planiranjem porodice, ranim otkrivanjem malignih bolesti i liječenjem polno prenosivih i drugih bolesti obavlja specijalist ginekologije, diplomirana babica.

To obuhvata pravo žene na planiranje porodice, skrb tokom trudnoće i poroda, zdravstvenu zaštitu majke do 12 mjeseci nakon poroda i djece do 15 godina starosti, te učenika i studenata u toku trajanja njihovog školovanja maksimalno do navršene 26 godine.

Doneseni su Strateški dokumenti za unapređenje zdravstvenog sektora što prije svega uključuje Strategiju razvoja primarne zdravstvene zaštite Republike Srpske, Strategiju razvoja sekundarne zdravstvene zaštite Republike Srpske i Strateški plan razvoja zdravstva u Federaciji BiH 2008-2018.godine kao i posebne javne politike koje se odnose na reproduktivno i seksualno zdravlje Politika za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja Republike Srpske od 2012. do 2017. i Strategija za unapređenje seksualnog i reproduktivnog zdravlja i prava u FBiH. U oba entiteta zaštita zdravlja žena predstavlja strateški prioritet koji ima za cilj osigurati dostupnu i kvalitetnu prenatalnu skrb za svaku majku, i siguran porod i opštu post-natalnu zaštitu i skrb. Međutim, implementacija u ovom smislu je i dalje tek djelimična i u početnoj fazi, dok još nedostaju kapaciteti za monitoring i evaluaciju, kao i budžetiranje, koji su potrebni za adekvatnu implementaciju.

Zakonom o zdravstvenoj zaštiti ženama su dostupne usluge u vezi sa planiranjem porodice, kao i u toku trudnoće, porođaja, materinstva nakon porođaja, bez obzira na status zdravstvenog osiguranja žene, saglasno propisima o zdravstvenom osiguranju. Zdravstvena zaštita na primarnom nivou obuhvat u skladu sa navedenim zakonom obuhvata zaštitu reproduktivnog zdravlja žena, U cilju obezbjeđenja potrebne dostupnosti zdravstvene zaštite, primarna zdravstvena zaštita organizuje se tako da je korisnicima dostupna u opštini njihovog prebivališta.

Prema podacima zavoda za javno zdravstvo FBiH i RS, skoro svi porođaji obavljeni su uz pomoć stručnog osoblja (babica ili ljekar), a 99% trudnica je imalo barem jedan pregled ljekara u toku trudnoće. Od 71-83% majki započinje dojenje svoga djeteta unutar prvog dana nakon rođenja. Oko 22% djece u dobi do šest mjeseci su isključivo dojena. 11% žena doji djecu od 11-15 mjeseci, a oko 5% majki doji dijete do 23 mjeseca. Učestalost dopunskog prehranjivanja je 32%. Oko 20% dojenčadi se smatra adekvatno hranjenom.

Prenatalni period pruža značajne mogućnosti da se trudnim ženama ponude mnoge intervencije koje mogu biti od vitalnog značaja za njihovo zdravlje i dobrobit, kao i za zdravlje i dobrobit njihovih beba. Sadržaj prenatalnih pregleda uključuje: mjerenje krvnog pritiska, testiranje urina na prisustvo bakterija i proteina, testiranje krvi u cilju otkrivanja sifilisa i anemije, mjerenje težine/visine, obavezno testiranje na fenilketonuriju i hormone štitne žlijezde. Procenat svih usluga (koje ulaze u obavezan prenatalni pregled) je vrlo visok i iznosi 99,4%.

Dostupne informacije ukazuju na to da je dozvoljeno prenatalno testiranje fetusa, te da je procenat oko 0,5% abortusa nakon testiranja približan normativima svjetske statistike. U Bosni i Hercegovini broj žena koje umiru od komplikacija povezanih s trudnoćom i porođajem se u proteklih 20 godina prepolovio. Procijenjena stopa smrtnosti trudnica i porodilja u 1990. je iznosila 18 na 100.000, dok je u 2010. iznosila 8 na 100.000 živorođenih, što predstavlja smanjenje od 56%.

Za određeni broj žena pristup informacijama u oblasti zdravstvene zaštite je sve otvoreniji zahvaljujući propisima koji ta pitanja reguliraju, djelovanju nevladinih organizacija i širokoj lepezi komunikacijske tehnologije i medija. Putem medija se mogu informirati o svojim pravima i njihovoj zaštiti kao i steći nova znanja o zdravlju i njegovu unapređenju. Međutim i pored ovih pozitivnih pomaka, u praksi je stanje nezadovoljavajuće. Nizak nivo informiranosti o propisima iz zdravstva, ne samo kod žena nego i kod muškaraca, je činjenica jer se radi o izuzetno složenoj i dinamičnoj djelatnosti. Ova djelatnost je regulisana mnogobrojnim propisima, koji zahtijevaju specijalna znanja. Također, ne postoje službe za informiranje i zaštitu prava osiguranika, odnosno pacijenata, koje bi olakšale i ublažile stanje u ovom području.

Prema raspoloživim podacima, životni vijek žena u BiH je duži od životnog vijeka muškaraca: 73,1 godina za žene, a 67,4 za muškarce. Među živorođenima ima nešto više beba muškog spola, 52% u odnosu na žensku novorođenčad 48%.

Anketa višestrukih pokazatelja iz 2013. godine (Multiple Indicator Cluster Survey) pokazala je da skoro sve ispitanice u dobi od 15 do 49 godina poznaju barem jednu metodu kontracepcije. Moderne metode su u nešto većoj mjeri poznatije od tradicionalnih. Prevalenca korištenja bilo koje metode kontracepcije se razlikuje u odnosu na stepen obrazovanja žene te je najviša među ženama s višim ili visokim obrazovanjem (55 procenata).

Prenatalnu zaštitu je, većini slučajeva, pruža stručno osoblje, i to u najvećoj mjeri doktori medicine (86 procenata), što prikazuje da su skoro svi porođaji koji su se odvijali u periodu od dvije godine prije MICS istraživanja obavljani uz pomoć stručnog osoblja.

Rezultati Ankete višestrukih pokazatelja iz 2013. godine (Multiple Indicator Cluster Survey) pokazuju da su skoro sve žene (98 procenata) i muškarci (99 procenata), u dobi od 15 do 49 godina, čuli za HIV/AIDS. Međutim, manji procenat žena (82 procenta) i muškaraca (88 procenata) u BiH zna oba glavna načina sprečavanja prenošenja HIV-a. Sveobuhvatno znanje o načinima prevencije i prenošenja HIV-a je na prilično niskom nivou za muškarce i žene. Ukupno u BiH, 43 procenta žena i 45 procenata muškaraca, u dobi od 15 do 49 godina, posjedovalo je sveobuhvatno znanje, koje je bilo nešto bolje u gradskim sredinama i među osobama koje nikada nisu bile u braku/zajednici. Prema svim navedenim pitanjima, znanje žena i muškaraca je bilo bolje kod onih s višim ili visokim obrazovanjem i kod osoba boljeg imovinskog stanja.

Uzimajući u obzir javnozdravstveni značaj prevencije raka grlića materice te izazove i mogućnosti koje pruža brzi razvoj tehnologije, entitetska ministarstva zdravlja uz podršku UNFPA izradili su Mapiranje dostupnosti usluga i zdravstvenog osoblja u domenu prevencije karcinoma grlića materice, karcinoma dojke i reproduktivnog zdravlja u Bosni i Hercegovini (2013). Rezultati pokazuju da je zastupljen multidisciplinarni pristup u prevenciji karcinoma cerviksa i dojke, od ministarstava zdravstva, javnih i privatnih zdravstvenih ustanova, kao i nevladinih udruženja. Međutim, u većini slučajeva radi se o kratkotrajnim organizovanim aktivnostima, a najvećim dijelom prevencija se vrši oportuno, kroz redovan sistem zdravstvene zaštite.

U BiH ne postoji standardizirani i zakonski regulisan pristup prevenciji raka, ne postoje baze podataka niti uspostavljeni indikatori, a skriningi/ispitivanja za rak su nasumični, bez redovnog sistema skrininga ili standardnih citoloških kontrola, što predstavlja prepreku adekvatnom i pravovremenom liječenju bolesti u njenim ranim stadijima. U najvećem broju domova zdravlja se aktivnosti skrininga karcinoma grlića materice i karcinoma dojke realizuju uz participaciju građana za obavljene usluge skrininga. Kao osnovne preporuke za poboljšanje koordinacije aktivnosti iz oblasti prevencije raka grlića materice i raka dojke, od strane zdravstvenih ustanova uključenih u istraživanje navedena su povećanje sredstava za obavljanje skrininga, povećanje broja promotivnih aktivnosti, te unapređenje opreme, kadra i edukacije.

Neophodna je jača provedba savjetovanja i unapređenje evidencije o savjetovanju korisnica, te veća dostupnost informativnog materijala za žene o značaju prevencije karcinoma grlića materice i dojke. Osim toga, potrebno je nastaviti jačanja sistema usluga prilagođenog pristupa mladima, čiju provedbu potvrđuje 63,4% zdravstvenih ustanova. Nedovoljno je razvijena saradnja zdravstvenih ustanova sa NVO sektorom u pogledu intervencija vezanih za zaštitu seksualnog i reproduktivnog zdravlja žene.

NASILJE NAD ŽENAMA

Nasilje u porodici, kao jedan od najvećih izazova bosansko-hercegovačkog društva, je problem koji je prepoznat kao društveni, a ne više privatni problem. Ovo je rezultat velikih napora gender institucionalnih mehanizama, nevladinih organizacija i međunarodnih i donatorskih institucija. Žrtve nasilja u porodici dospjele su u središte interesovanja i zaštite društva, usljed promjene zakonskih propisa, edukacije, jačanja kapaciteta i unapređenja prakse institucija za efikasniju primjenu zakona, kao i poboljšanja saradnje institucija i nevladinih organizacija. Žrtve su sve više ohrabrene da nasilje prijave nadležnim institucijama, subjektima zaštite i da se za pomoć obrate nevladinim organizacijama koje se bave pitanjima nasilja u porodici.

Prema rezultatima istraživanja „Rasprostranjenost i karakteristike nasilja prema ženama u BiH“, gotovo polovina žena u Bosni i Hercegovini tokom svog odraslog života barem jednom bila izložena nekoj od četiri, između ostalog, i za potrebe studije izdvojene, vrste nasilja – fizičkom, psihičkom, seksualnom i ekonomskom, a kao najčešći oblik nasilja kojem su izložene žene u Bosni i Hercegovini, prema nalazima istraživanja, pojavljuje se psihičko nasilje, te njegova kombinacija sa fizičkim. Analizirajući ključne karakteristike psihičkog nasilja – kontrolu i ograničavanje slobode žene te emocionalno zlostavljanje, koje se najčešće doživljava od partnera (sadašnjeg ili bivšeg), ali i od očeva, te se zbog ponavljanja može smatrati sistematskim, može se doći do zaključka da je ono direktan rezultat poimanja društvene uloge žene i njenog subordinisanog položaja u porodici i društvu.

Pored činjenice da je neravnopravnost polova jedan od ključnih uzroka nasilja kao značajni faktori nasilja nad ženama javljaju tip nasilja u kome žena živi, materijalni standard njenog domaćinstva, kulturni činioci poput stavova prema rodnim ulogama i kultura reguliranja konflikata u porodici, kao i prisustvo različitih porodičnih problema. Istraživanje o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini daje direktan doprinos kreiranju integrisanih politika za sprečavanje i borbu protiv nasilja nad ženama, obezbjeđujući tamne brojke nasilja i dopunjujući podatke administrativnih izvora, koji se odnose samo na registrovane slučajeve nasilja. BiH raspolaže kvalitetnim pravnim, međunarodnim i domaćim, okvirom kojim se kreiraju pretpostavke za prevenciju i borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Pored međunarodnih pravnih dokumenata, koji su sadržani u Ustavu BiH i čine njegov sastavni dio, pa su tako i direktno primjenjivi, uključujući naročito dokumente o zaštiti ljudskih prava, u ovom kontekstu posebno je bitna Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW), potpisani su i ratificirani i drugi međunarodno pravni akti dokumenti kojima se stvara zakonska osnova kao vid opšte prevencije nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

Domaći pravni okvir je sveobuhvatan. Ustavi BiH, RS i FBiH garantiraju zabranu diskriminacije na osnovu spola, između ostalih osnova, kao preduslov za prevenciju nasilja nad ženama i nasilja u porodici na nivou jednog od ključnih uzroka i posljedica ovih vrsta nasilja. Pored toga, BiH, RS i FBiH su usvojili niz zakonskih akata koji zabranjuju diskriminaciju na osnovu spola, inkriminiraju različite oblike nasilja nad ženama i nasilja u porodici te posebno propisuju zaštitu od diskriminacije i nasilja u porodici. U ovom smislu je naročito važno uzeti u obzir Zakon o ravnopravnosti spolova BiH, i Zakon o zabrani diskriminacije u BiH. Pored ovih zakona, Porodični zakoni FBiH i RS zabranjuju nasilje u porodici, a Krivični zakoni BiH, RS, FBiH i Distrikta Brčko inkriminiraju nasilje u porodici, kao i niz drugih krivičnih djela, koja jesu definisana na rodno neutralan način, osim onih djela koja se po svojoj prirodi mogu odnositi samo na žene kao oštećene, ali daju osnovu i za procesuiranje počinitelja i zaštitu oštećenih u smislu nasilja na osnovu spola. Ovim se stvara okvir za opštu prevenciju nasilja nad ženama, između ostalih krivičnih djela. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Federacije BiH i Zakon o zaštiti od nasilja u porodici Republike Srpske, definiraju mjere i mehanizme zaštite u slučajevima nasilja u porodici.

Pored ustavnog i zakonskog okvira, institucije BiH i entiteta su donijele i niz politika u vidu strateških dokumenata koji su usmjereni isključivo ili indirektno na prevenciju nasilja nad ženama. Ovdje je naročito značajno spomenuti Strategiju implementaciju Konvencije Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH (usvajanje u toku), te entitetske Strategije za prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici u FBiH i Strategiju za borbu protiv nasilja u porodici u RS kojima se definiše pravac djelovanja u prevenciji nasilja, te zaštiti žrtava i procesuiranju počinitelja. Pored ovih posebnih dokumenata, doneseno je i niz strateških dokumenata koji su u cjelosti ili svojim pojedinim dijelovima usmjereni na promociju ravnopravnosti spolova i osnaživanje žena, kao preduslova za prevenciju nasilja, kroz razvoj, zapošljavanje i socijalnu inkluziju. Nekima od ovih politika su obuhvaćene i pojedine višestruko ranjive grupe, kao što su žene koje pripadaju etničkim manjinama ili su kategoriji populacije sa posebnim potrebama.

U smislu edukacije kao preventivne aktivnosti, sistematizovana je edukacija o ravnopravnosti spolova, zabrani diskriminacije i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici za sudije i tužioce u Centrima za edukaciju sudija i tužilaca FBiH i RS u okviru tema koje se tiču krivičnog prava, porodičnog prava, i ljudskih prava. Također su definisani i posebni moduli vezani za sprečavanje i suzbijanje rodnozasnovanog nasilja u sklopu institucija za policijsko obrazovanje u FBiH i RS. Izrađeni su ili su u izradi i programi kontinuiranog profesionalnog usavršavanja zdravstvenih i socijalnih radnika za sprečavanje i suzbijanje nasilja u porodici, te programi obuke za pedagoško osoblje.

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova i nevladine organizacije kontinuirano provode kampanje podizanja svijesti i smanjenja tolerancije na nasilje. U ovom smislu se naročito izdvaja "16 dana aktivizma protiv nasilja na osnovu spola", ali i niz drugih medijskih i građanskih kampanja za podizanje svijesti o nasilju kao kršenju ljudskih prava i promociji mehanizama zaštite. Kontinuirano se sprovode kampanje "Porodica bez nasilja" i "Bijela vrpca – Muško ne nasilju nad ženama" na teritoriji Republike Srpske i to sa najjačim intenzitetom sprovođenja u periodu od 25.11. do 10.12, širom u svijetu poznatog kao 16 dana aktivizma. Kampanja „Bijela vrpca“ provodi se u Federaciji BiH svake godine, a kampanji se odazivaju i predstavnici zakonodavne i izvršne vlasti, svih nivoa vlasti, muškarci, koji tokom trajanja ove kampanje nose vrpcu i na taj način daju podršku nenasilnom ponašanju.

U smislu prevencije nasilja nad ženama i nasilja u porodici značajno je pomenuti rad sa počiniteljima nasilja. Od novembra 2010. godine, u Modriči je uspostavljen prvi Muški centar u okviru nevladine organizacije Budućnost, za rad na sprečavanju i podizanju svijesti muškaraca o nenasilnom rješavanju konflikata. Trenutno su u postupku uspostavljanja minimalni Standardi za provođenje psihosocijalnog tretmana počinitelja nasilja u porodici u saradnji UNFPA i nevladine organizacije Budućnost Modriča koji će biti korišteni na nivou Republike Srpske.

Iskustvo i najbolje prakse su pokazale da je za uspješnu zaštitu žrtava nasilja i njihove djece neophodan multiresorni, integrisan i sveobuhvatan sistem zaštite i podrške žrtvama nasilja koordiniran formalnim ili neformalnim mehanizmima. U BiH se intenzivno radi na uspostavi referalnih mehanizama za pružanje zaštite žrtvama nasilja u porodici. Multidisciplinarni pristup podrazumijeva zajedničke intervencije različitih institucija i profesija u rješavanju problema nasilja u porodici, a koordinacija multidisciplinarnog rada se uređuje kroz protokole o saradnji.

Na teritoriji BiH postoji devet sigurnih kuća sa 173 raspoloživa mjesta. Na području Federacije BiH ima šest sigurnih kuća sa 126 raspoloživih mjesta za smještaj žrtava nasilja u porodici koje djeluju u okviru nevladinih organizacija.

Još jedan vid specijaliziranih usluga podrške žrtvama nasilja u BiH su SOS telefoni - 1264 u Republici Srpskoj i 1265 u Federaciji. Pozivi prema SOS liniji 1264 se tehnički

preusmjeravaju na fiksne brojeve navedenih nevladinih organizacija u zavisnosti od toga iz kojeg geografskog područja je isti upućen.

Statistički podaci dostavljeni Agenciji za ravnopravnost spolova BiH ukazuju da je nasilje u porodici, od svih krivičnih djela sa elementom nasilja nad ženama, najčešće krivično djelo koje su procesuirali sudovi u BiH u 2012. godini. Iako sa gotovo za polovinu manjim brojem od broja nasilja u porodici, predmeti koji po brojnosti slijede nakon nasilja u porodici se tiču djela ugrožavanja sigurnosti, dok je na trećem mjestu, u više od tri puta manjem broju, rješavano u predmetima silovanja. Po brojnosti predmeta slijede krivična djela bludnih radnji, polnog nasilja nad djetetom/spolnog odnosa sa djetetom, te navođenje na prostituciju. Iako ne toliko brojna, evidentirana su i djela spolnog odnosa sa nemoćnim licem, iskorištavanja djeteta ili maloljetnika radi pornografije, trgovina ljudima i trgovina ljudima radi prostitucije, obljuba zloupotrebom položaja, rodoskvrnuće, te protivpravni prekid trudnoće.

Podaci nadležnih sudova u Federaciji BiH, iz 2011. godine pokazuju da od ukupnog broja osumnjičenih – izvršioaca krivičnih djela nasilja u porodici, muškaraca je 96%, a žena 4%. Od oštećenih – žrtava ovih krivičnih djela, žena je 86%, a muškaraca je 14%. Djece oštećenih krivičnim djelom nasilje u porodici je 53, od toga je 55% djevojčica i 45% dječaka.

Prema članu 222. KZ Federacije BiH (Nasilje u porodici), u 2011. godini, u najvećem broju slučajeva su izricane uslovne osude 75%, zatim kazne zatvora 16%, te novčane 6% i drugo 3%. Broj zatvorskih kazni se povećao u odnosu na 2010. godinu kada je ova mjera izricana u 11% slučajeva, dok se izricanje novčane kazne smanjilo sa 12% na 6% slučajeva.

U Republici Srpskoj prema raspoloživim podacima policije, osnovnih i okružnih sudova i okružnih tužilaštava za 2011. godinu, a u poređenju sa podacima iz 2010. godine, kako za krivično djelo po čl. 208. Krivičnog zakona RS (Nasilje u porodici ili porodičnoj zajednici), tako i za djelo prekršaja prema čl. 6. Zakona o zaštiti od nasilja u porodici RS, broj prijavljenih i broj procesuiranih slučajeva u 2011. godini zadržan je u relativno istom omjeru u odnosu na isti period praćenja u 2010. godini.

Priručnik za razmatranje slučajeva nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini izrađen je 2014. godine od strane sudijskog panela sa devet sudija. Preporuke sudijskog panela su kasnije revidirane od strane pravnih i stručnjaka iz prakse, kao i institucija nadležnih za pružanje kontinuirane edukacije za sudije i tužioce u BiH. Priručnik predstavlja resurs o nasilju u porodici koji su razvile sudije za sudije.

Na osnovu analize zakonskog okvira utvrđeno je da u BiH i entitetima postoje formalne pretpostavke za prijavljivanje djela nasilja nad ženama i nasilja u porodici, provođenje hitnih zaštitnih mjera žrtava nasilja, provođenje djelotvornih istraga i gonjenja, pa i jednim dijelom zaštitu svjedoka i pružanje pravne pomoći žrtvama. Međutim, praksa je ukazala na niz problema u ostvarenju pravde za žrtve nasilja, koji mogu, ali ne moraju biti vezani sa zakonskim okvirom, već također sa tolerancijom službenih lica unutar nadležnih institucija u odnosu na rodnozasnovano nasilje. Također, krivično zakonodavstvo, iako najvećim dijelom sveobuhvatno, zbog svoje opšte rodne neutralnosti, ali i sveukupne društvene percepcije i poimanja rodni uloga, izostavlja određena djela koja nesrazmjerno, a možda i isključivo, imaju za žrtve žene. Ovdje se prvenstveno misli na djela kao što su silovanje u braku, prinudni brak, te genitalno sakaćenje.

Ipak, postoje i drugi razlozi za ovako blagu kaznenu politiku. Utvrđena je niska stopa prijavljivanja djela nasilja nad ženama i nasilja u porodici i razlozi. Međutim, čak i kada ova djela jesu prijavljena policiji, vrlo često dolazi ili do neprepoznavanja djela kao krivičnog, već privatnog problema, ili do blagih kvalifikacija djela od strane tužilaca. Ovo ukazuje i dalje na nedovoljnu svijest i educiranost nadležnih institucija i zaposlenih o ovom problemu.

Tokom posljednjih deset godina Bosna i Hercegovina je poduzela veliki broj koraka u borbi protiv trgovine ljudima. BiH je uspostavila kombinovani institucionalni okvir za izradu i koordinaciju politike borbe protiv trgovine ljudima i njenu provedbu u djelo, koji uključuje državnog koordinatora, državnu interesornu grupu, kao i Udarnu grupu i regionalne monitoring timove. 2003. godine utvrđeno je krivično djelo trgovine ljudima u Krivični zakon BiH u nadležnosti Tužiteljstva BiH i Suda BiH. Nakon toga je 2010. godine Krivični zakon BiH dalje usklađen sa relevantnim međunarodnim standardima a 2013. godine usvojene su izmjene i dopune Krivičnog zakona Republike Srpske i Krivičnog zakona Brčko Distrikta BiH, dok je usvajanje izmjena i dopuna Krivičnog zakona FBiH u toku.

Broj identificiranih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja značajno smanjen u poređenju sa situacijom krajem 1990-ih i početkom 2000-ih godina. Institucionalni i zakonodavni na pojave trgovine osobama su bili osmišljeni i provedeni tako da odgovore uglavnom na trgovinu ženama u svrhu seksualnog iskorištavanja u vrijeme kada je BiH bila jedna od glavnih država tranzita i odredišta žrtava trgovine ljudima.

Danas je posebno izražen problem interne trgovine ljudima koja uključuje seksualno iskorištavanje i prisilne brakove, kao i trgovinu djecom u svrhu seksualnog i radnog iskorištavanja i prisilnog. Ovaj zaključak se može potvrditi podacima iz 2011. godine kada je od ukupnog broja od 35 potencijalnih žrtava, samo 23 procenta (tj. njih 8) su bile strane žrtve. Djeca predstavljaju 54 procenta (19 predmeta) svih zabilježenih predmeta. Ona su bila iskorištavana u svrhu prisilnog rada/prisilnog prosjačenja (47%), seksualnog iskorištavanja (26%) i prisilnih brakova (26 %). Sve identificirane odrasle žrtve trgovine ljudima su bile žene (46 %). Od tog broja, 81% žena je bilo seksualno iskorištavano.

Slijedeći sveobuhvatan pristup u rješavanju problematike trgovine osobama Ministarstvo sigurnosti BiH je u saradnji sa svim nadležnim institucijama izradilo treću po redu Strategiju i Akcioni plan suprotstavljanja trgovini osobama u Bosni i Hercegovini (2013-2015), koju je usvojilo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine u martu 2013. godine.

Obezbjedenje odgovarajućih usluga žrtvama trgovine osobama, kao što su skloništa, većinom vode nevladine organizacije koje se oslanjaju na finansiranje koje nije osigurano iz redovnih budžeta već ovisi o donatorskoj pomoći. Ministarstvo sigurnosti BiH ima potpisan protkol sa dvije nevladine organizacije, koje pružaju pomoć i smještaj stranim žrtvama trgovine osobama, dok Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH ima potpisan protokol sa tri nevladine organizacije koje pružaju pomoć i smještaj za domaće žrtve trgovine osobama.

Podaci o potencijalnim žrtvama trgovine osobama (navođenja na prostituciju i/ili seksualnog iskorištavanja, trgovine osobama u svrhu prosjačenja, prodaje u svrhu sklapanja braka) se prikupljaju od strane tužilaštava, službi za sprovođenje zakona, centara za socijalni rad, te nevladinih organizacija. Podaci o krivičnom gonjenju za djela trgovine osobama i krivična djela koja se vežu za trgovinu osobama prikupljaju se od Visokog sudskog i tužilačkog vijeća Bosne i Hercegovine i Udarne grupe za borbu protiv trgovine ljudima.

Od ukupno od 39 žrtava trgovine osoba identificiranih tokom 2012. godine 20 su žrtve seksualnog iskorištavanja, 3 navođenje na prostituciju, 13 prisilnog rada – prosjačenja i 3 prodaja radi prisilnog sklapanja braka. Od tog broja 12 je bilo stranih državljanke i to pretežno iz zemalja regije. Tokom 2012.godine u sigurnim kućama/skloništima je asistirano 13 potencijalnih žrtava trgovine ljudima.

ŽENE I ORUŽANI SUKOBI

U Bosni i Hercegovini je postignut veliki napredak kada je u pitanju povećavanje učešća žena u vojnim i policijskim snagama, te u mirovnim misijama. Kao što je ranije navedeno, Bosna i Hercegovina je kao prva država u jugoistočnoj Evropi usvojila Akcioni plan za

implementaciju UNSCR 1325 u BiH za period 2010.-2013. godine. Akcioni plan je jedan u nizu strateških politika i planova koji se, između ostalog, fokusiraju i na doprinos žena održavanju mira u poslijeratnoj Bosni i Hercegovini. Primarni cilj provedbe Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini bio je poboljšanje položaja žena civilnih žrtava rata i veća participacija žena na mjestima donošenja odluka u okviru vojnih i policijskih snaga, te mirovnih misija.

Odlukom Vijeća ministara Bosne i Hercegovine formiran je **Koordinacioni odbor za praćenje provedbe Akcionog plana**, koji se sastoji od predstavnika i predstavnica svih institucija sektora sigurnosti u BiH, koji su učestvovali i u izradi Akcionog plana: Ministarstva sigurnosti BiH, Ministarstva odbrane BiH, Ministarstva vanjskih poslova BiH, Ministarstva finansija i trezora BiH, Gender centra Federacije Bosne i Hercegovine, Gender centra Republike Srpske, Federalnog ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva unutrašnjih poslova RS i Centra za deminiranje BiH te predstavnika nevladinih organizacija.

Gender institucionalni mehanizmi, nadležne institucije, međunarodne i nevladine organizacije su implementirale brojne aktivnosti koje su doprinijele ostvarivanju svih ciljeva Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini. Većina nadležnih institucija je u godišnje planove rada za 2012. godinu uvrstila aktivnosti i obaveze iz Akcionog plana. Članovi i članice Koordinacionog odbora su veoma aktivno učestvovali i doprinijeli provedbi i promociji Akcionog plana, kako unutar institucija iz kojih dolaze, tako i u široj javnosti i na međunarodnom nivou.

Akcioni plan implementaciju UNSCR 1325 u Bosni i Hercegovini za period 2014.-2017. godine izrađen je u punoj saradnji Agencije za ravnopravnost spolova i institucija predstavljenih u Koordinacionom odboru za praćenje Akcionog plana, te uz konsultacije sa nevladinim organizacijama. Ovaj Akcioni plan je u postupku usvajanja od strane Vijeća ministara BiH.

Evidentno je da je učinjen napredak u uspostavljanju i ažuriranju baze podataka o zastupljenosti žena u vojnim i policijskim snagama. Ažurirana je postojeća baza podataka o zastupljenosti žena u Oružanim snagama BiH, prema jedinici, formacijskoj dužnosti, vojno evidencionoj sposobnosti, ličnom činu, a u bazi su sadržani i podaci o vojnoj i civilnoj edukaciji, zainteresovanosti za učešće u mirovnim misijama, kao i drugi relevantni personalni podaci. Sve organizacione jedinice Ministarstva odbrane i Zajednički štab Oružanih snaga Bosne i Hercegovine su zaduženi da sve podatke, izvještaje i analize prikazuju razvrstane po spolu.

Zastupljenost žena u vojnim snagama

Ministarstvo odbrane/Oružane snage BiH	2009 % žena	2011 % žena	2013 % žena
Zaposleni/ce u Ministrastvu odbrane BiH	41,5	36,4	35,6
Civilna lica u Oružanim snagama BiH	28	23,8	23,8
PVL u Oružanim snagama BiH		3,8	4,8
Pripadnici/e Oružanih snaga BiH	5	5,4	6,5
Pripadnici/e mirovnih misija			3,5

Promovisanjem vojnog poziva i preduzimanjem mjera pozitivne akcije nastoje se eliminisati predrasude zasnovane na ideji inferiornosti ili superiornosti bilo kojeg spola. Evidentan je trend povećanja interesa žena za prijem u Oružane snage BiH, od 23 kandidatkinje koje su se prijavile na prvi oglas 2008. godine, do 595, koliko se prijavilo na posljednji oglas u 2013.godini.

U nastojanju da se poveća broj žena, profesionalnih vojnika, u Planu petogodišnjeg razvoja Oružanih snaga u BiH za period 2010.-2015.godine, predviđeno je povećanje zastupljenosti žena na 10%. Preporuka Ministarstva odbrane BiH je da se prilikom svakog prijema, od ukupnog broja primljenih kandidata/kinja primi 10% žena. Jedna od mjera je da se u javnim oglasima za prijem vojnika u profesionalnu vojnu službu u Oružanim snagama BiH, promovira ravnopravna zastupljenost spolova uključivanjem rečenice: „Prilikom odabira kandidata za prijem u vojnu službu vodit će se računa o ravnopravnoj zastupljenosti spolova u skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH“. Pravilnikom o prijemu u vojnu službu propisana je obaveza ravnopravne zastupljenosti spolova u sastavu Komisije za prijem.

U komandama i jedinicama OS BiH do nivoa bataljona, odnosno jedinice istog ili višeg nivoa su imenovane kontakt osobe za rodna pitanja. Njihove dužnosti i obaveze precizirane su donošenjem „Standardnih operativnih procedura za kontakt osobe imenovane u OS BiH za pitanja rodne ravnopravnosti“.

Oko četiri hiljade pripadnika/ca Ministarstva odbrane BiH i jedinica Oružanih snaga BiH je upoznato sa UNSCR 1325 kroz obuke i terenske posjete. U okviru saradnje sa NATO štabom u BiH, 2013. godine usvojen i novi Partnerski cilj G4590 „Perspektive rodne ravnopravnosti“, čiji nosilac implementacije Ministarstvo odbrane BiH.

Analizirajući trenutnu zastupljenost žena u agencijama za provođenje zakona na državnom i entitetskom nivou može se konstatirati da su žene podzastupljene u svim ovim strukturama kao i onima na nižim nivoima policijskog sustava u Bosni i Hercegovini, posebno na mjestima odlučivanja i onima s višim činovima. U strukturi zaposlenih državnih službenika/ca zastupljenost žena je nešto bolja i kreće se oko 40%, ali broj rukovodećih službenika je znatno niži od ovog postotka. U strukturi policijskih službenika/ca ukupan broj žena se kreće oko 13%, dok postotak zastupljenosti žena sa visokim činovima u svim agencijama za provođenje zakona u BiH iznosi oko 0,50%.

Analiza pokazuje da se nakon usvajanja Akcionog plana za implementaciju UNSCR 1325, u julu 2010 godine, udvostručio broj žena-policijskih službenika u usporedbi sa posljednjom analizom koju su uradili Agencija za ravnopravnost spolova BiH i Policijska misija Europske Unije (EUPM). Temeljem tadašnje analize (2010) utvrđeni postotak žena u policiji u Bosni i Hercegovini iznosi 6,3%.

Ovi podaci pokazuju ne samo nedovoljnu zastupljenost žena na svim pozicijama unutar navedenih institucija, nego upozoravaju na činjenicu da će samo mali broj policijskih službenika u dogledno vrijeme imati uslove za napredovanje u viši čin. Imajući u vidu da se manji broj žena nalazi na početnim i srednjim pozicijama, odnosno činovima, teško je očekivati za kratko vrijeme realno povećanje broja žena na rukovodećim pozicijama i višim činovima.

Pozitivan primjer je **Odluka direktora Granične policije BiH o prijemu kadeta sa 30% pripadnica ženskog spola**. Pozitivan primjer predstavlja odluka **MUP-a RS da se prilikom prijema kadeta/kinja na Policijsku akademiju vodi računa da 25% kandidata** koju prođu selekciju bude ženskog spola. Također je pozitivan primjer Zakon o unutarnjim poslovima Tuzlanskog Kantona koji uvodi kriterij spolne zastupljenost u kontekstu imenovanja i razrješenja policijskih komesara/ki.

Prema izvještaju Ministarstva sigurnosti, trenutno je u mirovnim misijama UN-a je raspoređeno 54 (Južni Sudan i Libija) policijskih službenika/ca. Od redovno raspoređena 52 policijska službenika/ce, 12 je žena, što iznosi 23,07 %. Ukoliko u trenutno raspoređene policijske službenike/ce ubrojimo i profesionalne i poluprofesionalne policijske službenike/ce ukupan broj raspoređenih bi iznosio 54, od čega je 13 žena, odnosno 24,04 %.

Ovi podaci pokazuju trend povećanja zainteresovanosti i mogućnosti učešća žena u mirovnim misijama. Žene su imenovane na pozicije zapovjednica i zamjenica zapovjednika BiH kontigenta u mirovnim misijama kao i na druge rukovodeće dužnosti. Trenutni postotak je veći od prosjeka država članica NATO saveza i Europske unije. Ovakav uspjeh ne bi bio moguć bez razumjevanja i podrške svih agencija za provođenje zakona u BiH koji u početnoj fazi daju suglasnost za kandidiranje svojih policijskih službenika/ca u postupak njihovog odabira prije upućivanja u mirovnu misiju.

U Bosni i Hercegovini su pokrenute brojne inicijative i realizirane aktivnosti s ciljem promocije učešća žena u mirovnim misijama, te uvođenja tema o ravnopravnosti spolova u obuke za policijske službenike i službenice prije upućivanja u mirovne misije kao i afirmativne mjere u cilju povećanja broja žena u mirovnim misijama.

U saradnji Ministarstva sigurnosti sa Centrom za obuku za operacije podrške miru (PSOTC) Ministarstva obrane Bosne i Hercegovine¹, osmišljena je petodnevna obuka „Rodna pitanja u operacijama podrške miru“, koja je postala sastavni dio programa obuka PSOTC-a za srednji rukovodni kadar ministarstava odbrane, sigurnosti, unutrašnjih poslova, Oružanih snaga BiH, policijskih agencija kao i pripadnika/ca vojske i policije koji će se upućivati u operacije podrške miru. Obuka je akreditirana od strane NATO-a i UN-a.

S ciljem afirmiranja sudjelovanja žena u mirovnim misijama Ministarstvo sigurnosti je koristilo **afirmativne mjere** smanjivši broj potrebnih godina radnog iskustva **sa osam na pet godina za žene**, kao jednog od glavnih kriterija za upućivanje u mirovne misije.

U Akcionom planu za implementaciju UNSCR 1325 2014.-2017. u BiH drugi strateški cilj je Povećan stepen humane sigurnosti, a u okviru ovog cilja kao drugi srednjoročni cilj je **„poboljšana mreža podrške i pomoći ženama i djevojčicama koje su bile žrtve za vrijeme ratnih sukoba“**, sa definisanim aktivnostima, odgovornim institucijama, rokovima i indikatorima za praćenje.

Očekivani rezultati su:

- Poboljšan pravni okvir i mehanizmi za ostvarivanje prava žrtava seksualnog nasilja tokom i nakon rata
- Izdvajanje više reasursa i istražnih kapaciteta za smanjenje broja i rješavanju zaostalih sudskih sporova
- Kompenzacija i beneficije/ rehabilitacija dostupni ženama i djevojčicama žrtvama seksualnog nasilja tokom i nakon rata
- Uspostavljanje modela sveobuhvatne podrške i brige o ženama koje su preživjele seksualno nasilje tokom i nakon rata s ciljem ujednačenog pristupa uslugama pravne, psihosocijalne i finansijske pomoći, bez obzira na prebivalište.

Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova su koordinirali saradnju različitih nevladinih organizacija i udruženja, timova i centara na svim nivoima vlasti u Bosni i Hercegovini kako bi se na jedinstven način rješavali problemi žrtava rata u BiH. Iz sredstava FIGAP programa finansiran je projekat Udruženja „Žena-žrtva rata“ koji ima za cilj utvrđivanje zdravstvenih potreba žena žrtava rata, koji je proveden u toku 2011. i 2012. godine, dok je u 2013. godini realiziran projekat koji se odnosi na edukaciju za komunikacijske vještine i psihološko osnaživanje seksualno zlostavljanih u ratu, sa ciljem socijalnog funkcionisanja u zajednici.

Izrađen je **Program za žrtve ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i torture u Bosni i Hercegovini 2013-2016** sa ciljem da se osigura potpuna zaštita i podrška žrtvama ratnog silovanja, seksualnog zlostavljanja i torture, kao i njihovim porodicama, unapređenjem pristupa pravdi, te poboljšanjem programa rehabilitacije, resocijalizacije i obeštećenja,

---

¹ PSOTC je s početkom 2013.godine ušao u sastav Ministarstva obrane Bosne i Hercegovine. Do tada je funkcionirao kao međunarodni centar.

aktivnim učešćem svih relevantnih subjekata. Međutim, ovaj dokument još uvijek nije razmatran od strane Vijeća ministara BiH.

U oba entiteta utvrđen je status civilne žrtve rata preživjelima seksualnog nasilja tokom sukoba, ali procedura za sticanje ovog prava je značajno različita. U prava koja žrtve seksualnog zlostavljanja i silovanja tokom rata ostvaraju statusom civilne žrtve rata spadaju: pravo na mjesečnu novčanu i drugu materijalnu pomoć, prava iz zdravstvene zaštite po zakonima o zdravstvenoj zaštiti, pravo na profesionalnu rehabilitaciju te na području Federacije BiH i prednost u zapošljavanju i psihološku i pravnu pomoć. Dokazna sredstva za priznavanje statusa civilne žrtve rata se razlikuju među entitetima, čime se žrtve dovode u neravnopravan položaj i suočavaju sa poteškoćama u dokazivanju svog statusa. Dok se u Federaciji BiH ovaj status može dobiti i posredstvom dokumentacije u saradnji sa nevladinim organizacijama u RS ovaj postupak zahtijeva procjenu oštećenja organizma od najmanje 60%, što otežava priznavanje statusa civilne žrtve rata a posebno iz razloga jer medicinska dokumentacija u većini slučajeva ne postoji.

Oblast zaštite i podrške svjedocima/žrtvama zločina počinjenih tokom rata u Bosni i Hercegovini je uređena zakonima na državnom i entitetskom nivou. Iako definicije u Krivičnom zakonu BiH još uvijek nisu izmijenjene u skladu sa preporukama Komiteta protiv torture, Sud BiH je u svojoj jurisprudenciji definirao element sile ili prijetnje silom proširio. Uprkos ogromnom broju žrtava i nekažnjivosti koja traje godinama, kako za zločine seksualnog nasilja, tako i za druga teška kršenja ljudskih prava i humanitarnog prava, postignut je određen napredak u privođenju počilaca seksualnog nasilja pravdi i sudskim postupcima u Bosni i Hercegovini.

U prvom predmetu koji se ticao seksualnog nasilja, Sud BiH je definirao silovanje i seksualne zločine na način da je pojmovima „sile ili prijetnje silom“ dodao i kao mogući element izvršenja „prisilu“ i element „bez pristanka žrtve“. Pravosuđe u BiH je u protekloj deceniji procesuiralo 111 predmeta koji su uključivali optužbe o seksualnom nasilju počinjenom tokom oružanog sukoba. Sud BiH okončao je 36 predmeta te vrste, osudio 33 počinioca i oslobodio 12 lica, što predstavlja stopu od 73% osuđujućih presuda za optužbe seksualnog nasilja. Bosna i Hercegovina je tako, nekih 20 godina nakon početka oružanog sukoba, država sa najvećim brojem okončanih predmeta pred domaćim pravosudnim institucijama koji uključuju seksualno nasilje u oružanom sukobu.

Ipak, s obzirom na rasprostranjenost seksualnog nasilja za vrijeme oružanog sukoba na teritoriji BiH, ostaje činjenica da većina počilaca seksualnog nasilja i dalje ostaje nakažnjena. Nekažnjavanje počilaca ovih zločina će i dalje imati negativan uticaj na žrtve seksualnog nasilja i biti prepreka poslijeratnom pomirenju, uspostavi punog poštivanja ljudskih prava i vladavine prava u BiH.

ŽENE I PRIVREDA

Zakonom o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini regulisano je pitanje zapošljavanja, rada i pristupa svim oblicima resursa. Zakon zabranjuje diskriminaciju na osnovu spola u radu i radnim odnosima. Agencija za ravnopravnost spolova BiH i entitetski gender centri su u prethodnom periodu uspjeli da utiču na usaglašavanje radno-pravnog zakonodavstva sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH.

Zakoni koji regulišu pitanje rada i radnih odnosa zabranjuju diskriminaciju po bilo kojem osnovu uključujući i po osnovu spola. Zakoni o radu /FBiH, RS i BD/ utvrđuju novčanu kaznu za poslodavca ukoliko stavi u nepovoljniji položaj lice koje traži zaposlenje ili zaposlenog. Veoma je značajno da su u ove zakone uvedene odredbe koje se tiču povrede ravnopravnosti spolova budući da ovi zakoni između ostalog čine okvir za postupanja nadležnih inspektora.

Pitanje zastupljenosti žena u radu, zapošljavanju i pristupu ekonomskim resursima prepoznato je kao prioritarna oblast u **Gender akcionom planu BiH (2013.2017)**, u

Strateškom cilju 1, među prioritarnim oblastima sadrži i oblast: „Rad, zapošljavanje i pristup ekonomskim resursima“ u kojoj su definisane mjere za unaprijeđenje položaja žena i postizanje ravnopravnosti spolova u ovoj oblasti. Osnovni cilj koji se želi postići predviđenim mjerama je eliminiranje diskriminacije na osnovu spola u radu, zapošljavanju i na tržištu rada te osiguranje jednakih mogućnosti ženama i muškarcima u pristupu ekonomskim resursima, uključujući i smanjenje siromaštva.

Strategijama koje se odnose na aktivne politike zapošljavanja (Strategija zapošljavanja u BiH za period 2010-2014.godina, Strategija zapošljavanja u Federaciji BiH 2009-2013.godine i Strategija zapošljavanja za Republiku Srpsku za 2010-2014.), žene i višestruko isključene kategorije žena su prepoznate kao ranjiva grupa te su predviđene mjere koje se odnose povećanje stope zaposlenosti žena, vođenje statističkih podataka na osnovu spola, uspostavljanje indikatora koji će pratiti efekat implementacije strateških dokumenata na oba spola, sprečavanje rada „na crno“ i sl.

Međutim, i pored toga, prisutnost žena na tržištu rada nije na zadovoljavajućem nivou. Osim činjenice da žene čine 51,7% od ukupno procijenjenog broja radno sposobnog stanovništva, samo 35,6% zaposlenih su žene. To je najniži procenat učešća žena u Jugoistočnoj Evropi.

Podaci za 2012. godinu pokazuju da je su tržištu rada žene manje kvalifikovane u odnosu na muškarce. Žene dominiraju u strukturi niskokvalifikovanih (osnovno obrazovanje ili manje) i čine 52,5% u odnosu na 32% muškaraca, manje su prisutne u strukturi srednje kvalifikovanih 39,5% u odnosu na 58,3% muškaraca, dok je 8% žena i 9,7% muškaraca u strukturi visokokvalifikovanih (fakultet, univerzitetski stepen, master/magisterij ili doktorat).

Ako uporedimo strukturu zaposlenih žena i muškaraca, žene sa završenom srednjom školom, te višom i visokom školom, su procentualno više zaposlene u odnosu na muškarce. Među osobama sa završenom srednjom školom u trajanja od 4 do 5 godina, žene su najzastupljenija kategorija zaposlenih. Među osobama sa završenom srednjom školom u trajanju od 2 do 3 godina muškarci su najzastupljenija kategorija zaposlenih, jer to uključuje i zanatsko obrazovanje. Ovo proizlazi iz činjenice da se žene u BiH tradicionalno ne bave zanatskim poslovima pa se ne školuju u toj oblasti srednjoškolskog obrazovanja. Segregacija na osnovu spola na tržištu rada je rasprostranjena, naročito u poljoprivredi, obrazovanju, zdravstvu, socijalnom radu, ali i pravosuđu, što je rezultat generacijskih stereotipnih i tradicionalnih poimanja rodnih uloga.

Iako u Bosni i Hercegovini nema mnogo prijavljenih slučajeva diskriminacije na temelju spola u oblasti zapošljavanja, rada i pristupa svim oblicima resursa postoje indicije da se u praksi javljaju razni vidovi diskriminacije na temelju spola, uznemiravanja, seksualnog uznemiravanja od strane radnih kolega, pretpostavljenog ili samog poslodavca. Postoje podaci o diskriminatornim praksama oglašavanja ili pozivanja na zaposlenje samo jednog spola (samo žena ili samo muškaraca), te nedopuštena pitanja o planiranju porodice i eventualnoj trudnoći, kao i otkazi za vrijeme trudnoće ili porodijskog odsustva. Ipak, ove osobe se vrlo rijetko odlučuju da koriste postojeće mehanizme zaštite zbog straha od dodatne viktimizacije.

Aktivnosti projekata koji su podržani iz FIGAP programa u oblasti ekonomskog osnaživanja su usmjerene na promociju poduzetništva žena, prekvalifikacije i dokvalifikacije za zapošljavanje i samozapošljavanje u skladu sa potrebama tržišta rada. Ovi projekti uključuju organizaciju brojnih oblika neformalne edukacije (pokretanje biznisa, pčelarstvo, plastenički uzgoj voća i povrća, informatička edukacija), sa ciljem izgradnje vještine žena za učešće na tržištu rada i za pokretanje samostalnih biznisa. Donatorske i lokalne organizacije su također angažirane na ekonomskom osnaživanju žena kroz niz projekata koji se tiču poslovnog konsaltinga za žene (npr. EBRD), finansijske podrške za biznise koje vode žene (npr. EBRD, IFC), izgradnje mreža poslovnih žena (npr. Asocijacija poslovnih žena ONE, Mreža žena u

biznisu), edukacije žena u biznisu, pomoći pri pokretanju biznisa, te mentoringa u izgradnji karijere (CPCD, Cherry Blair Foundation, Mi-Bospo). Posebna pomoć ženama je omogućena kroz mikrokreditne organizacije, uz shvatanje da pristup finansiranju nije uvijek održivo rješenje ukoliko ne dođe do kreiranja održivih radnih mjesta za žene.

U kontekstu žena koje upravljaju firmama i na upravljačkim su pozicijama u firmama, Agencija za ravnopravnost spolova BiH tokom 2014. godine provela je istraživanje u top 100 preduzeća, koje je pokazalo su žene zastupljene sa čine 20% članova upravnih odbora i 15% članova nadzornih odbora u ovim preduzećima.

Žene na selu predstavljaju posebnu kategoriju po ovom pitanju. Ruralna područja i dalje odražavaju tradicionalne rodne uloge, pri čemu više od jedne trećine žena sebe definiše kao domaćice, a više od dva puta je veća vjerovatnoća da su muškarci zaposleni, samozaposleni ili rade po ugovoru. Međutim, žene čine 40 posto zaposlenih u starosnoj grupi od 16 do 26 godina i 30 posto u starosnoj grupi od 46 do 55 godina, što pokazuje značajnu promjenu u posljednjih 30 godina. Žene u ruralnim područjima imaju tendenciju da čine manji dio zaposlene i samozaposlene radne snage nego što je to slučaj na nivou cijele države, što ukazuje na čak i veće razlike između ruralnih i urbanih područja.

Iako su žene vitalni faktor od kojih u najvećoj mjeri zavisi oživljavanje sela i ruralni razvoj u cjelini, njihov nepovoljan položaj, potrebe i problemi sa kojima se suočavaju, ostaju marginalna tema u ukupnim procesima i politikama, od lokalne do državne razine. Žene u ruralnim sredinama BiH se često smatraju neaktivnim stanovništvom, odnosno pomažućim članovima porodice, a ne aktivnim igračima subjektima u poljoprivredi, ruralnom turizmu, te ruralnom razvoju uopšte. Veoma mali broj žena su vlasnice zemljišta i kao takve rijetko učestvuju u donošenju odluka o ruralnom razvoju i diversifikaciji ruralnih djelatnosti kao izvorima svojih i prihoda njihovih porodica. Ipak, Vlada Republike Srpske je usvojila posebno značajan dokument : "Akcioni plan za unapređenje položaja žene na selu u Republici Srpskoj do 2015. godine" (2010 - 2015), kao sastavni dio operacionalizacije Strateškog plana ruralnog razvoja Republike Srpske 2009-2015. Ovaj plan predviđa konkretne mjere.

Zaštita materinstva, uključujući i odredbe o plaćenom porodiljskom/roditeljskom odsustvu, jedan je od važnih segmenata za bolje usklađivanje profesionalnog i porodičnog života, tako da su aktivnosti gender institucionalnih mehanizama u BiH bile usmjerene na izmjene i dopune zakonskih propisa koji regulišu ova pitanja.

Za sada je pravo korištenja porodiljskog odnosno roditeljskog odsustva regulisan samo Zakonom o radu Republike Srpske prema kojem se roditelji djeteta mogu se sporazumjeti da odsustvo nakon isteka 60 dana od dana rođenja djeteta, umjesto majke nastavi da koristi otac djeteta. Namjera zakonodavaca je da se pristup ovom pravu prema ovom modelu osigura za sve zaposlenike u BiH bez obzira na osnovu kojeg zakona su zaposleni kako bi se izbjegli problemi u praksi.

Prijedlozima Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o radu u institucijama Bosne i Hercegovine i Zakona o radu FBiH također predviđa uvođenje prava na roditeljsko odsustvo sa ciljem ostvarivanja ovog prava i od strane oca djeteta po gorenavedenom modelu.

Prijedlog Gender akcionog plana BiH za period 2013.-2017. godina predviđa aktivnost koja je usmjerena na unaprjeđenje mjera za usklađivanje poslovnog i privatnog života uključujući zaštitu materinstva i očinstva, unaprjeđenje odredbi o plaćenom porodiljskom odsustvu, plaćenom roditeljskom odsustvu za oba roditelja, kao i posebne mjere koje olakšavaju zaposlenicima/ama usklađivanje profesionalnih i porodičnih obaveza.

U skladu sa članom 16. Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini – prečišćeni tekst („Službeni glasnik BiH“ br. 32/10), zabranjena je diskriminacija na osnovu spola u

uživanju svih oblika socijalnih prava utvrđenih važećim zakonima, a posebno u slučajevima podnošenja zahtjeva za ostvarivanje bilo kojeg prava iz oblasti socijalne zaštite.

ŽENE NA VLASTI I ODLUČIVANJU

Stanje ravnopravnosti spolova u oblasti javnog života u Bosni i Hercegovini se prvenstveno sagledava kroz mogućnost ravnopravnog učešća žena i muškaraca na pozicijama donošenja odluka. Agencija za ravnopravnost spolova BiH i entitetski gender centri u saradnji sa svim institucionalnim i vaninstitucionalnim partnerima rade na uvođenju principa ravnopravnosti spolova u dokumente zakonskog i strateškog karaktera iz raznih oblasti, kako u procesu njihove izrade, tako i u procesu njihovog sprovođenja.

Izborni zakon je uveo kvotu za manje zastupljeni spol za liste kandidata. Prema ovom pravilu, svaka kandidatska lista uključuje kandidate muškog i ženskog spola. Manje zastupljeni spol na listi mora činiti najmanje 40% svih kandidata na listi. Pored obaveznog postotka, kvota u Bosni i Hercegovini također je uvela obavezni poredak pri rangiranju. To pravilo nalaže najmanje jednog (1) kandidata manje zastupljenog spola među prvih dva (2) kandidata, dva kandidata (2) manje zastupljenog spola među prvih pet (5) kandidata i tri (3) kandidata manje zastupljenog spola među prvih osam (8) kandidata itd. Kvota uspostavljena zakonom u Bosni i Hercegovini također je obavezna. Centralna izborna komisija će odbiti listu stranke ako ona nije sastavljena prema pravilu o kvoti.

Što se tiče strateških dokumenata koji se bave ovom oblasti, značajno je navesti Gender akcioni plan kao strateški dokument za ostvarivanje ravnopravnosti spolova BiH za period 2013.-2017. Godine i Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 u BiH za period 2014.-2017, u kojem je kao prioritetna oblast prepoznato povećanje učešća žena u javnom životu i donošenju odluka sa navedenim mjerama, aktivnostima, rokovima i nosiocima odgovornosti.

Iako je trenutno stanje zastupljenosti žena nezadovoljavajuće i znatno ispod nivoa od propisanih 40%, primjećuje se trend povećanja broja žena u Parlamentarnoj skupštini BiH. Na Općim izborima 2010. godine, na kandidacijskim listama političkih subjekata kandidirano je preko 36% kandidatkinja. Prema zvaničnim statističkim podacima, za opće izbore 2010. godine bilo je 2.136.599. registriranih glasača, od čega 56,6% žena. Procenti odaziva glasača razvrstani po spolu gotovo su isti za žene (49,17%) i muškarce (50,83%). Međutim, budući da izborni sistem Bosne i Hercegovine pripada porodici izbornih sistema sa proporcionalnim sistemom dodjele glasova sa otvorenim listama glasači imaju mogućnost da svojim preferencijama utiču na redoslijed i konačan raspored kandidata na listama nakon izbora. U izborima za Parlamentarnu skupštinu BiH glasači su 2006. godine svojim preferencijama uticali na ukupno 6 mjesta (20%) a 2010. godine, na 13,33% koje bi inače osvojile osobe ženskog spola da nije bilo utjecaja glasača.

I pored toga, broj direktno izabranih osoba ženskog spola na Općim izborima 2010. godine je skoro duplo povećan u odnosu na izbore 2006. godine (sa 11,9% izabranih 2006. godine na 2010. godine 19%). Većina žena koje su bile direktno izabrane 2006. godine su ponovo dobile povjerenje birača u svojim izbornim jedinicama.

Uzimajući u obzir ove faktore na prijedlog Komisije za ostvarivanje ravnopravnosti spolova predložene su izmjene i dopune Izbornog zakona BiH, sa ciljem zatvaranja kandidatskih lista. Ta analiza je pokazala da bi rješenje koje je predložila Komisija osiguralo učešće pripadnika manje zastupljenog spola u procentu od najmanje 35%. Iako su dva puta razmatrani u Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH ovi amandmani nakon rasprave nisu prihvaćeni.

Prema istraživanju Međuparlamentarne unije (IPU), kojim je utvrđen procenat političke participacije žena u državnim parlamentima, BiH se nalazi na 69 mjestu od ukupno 189 zemalja obuhvaćenih istraživanjem.

U Predstavničkom domu Parlamentarne skupštine BiH, Predstavničkom domu Parlamenta FBiH i Narodnoj skupštini RS žene čine u prosjeku oko 21% svih izabranih zastupnika. U šest komisija Predstavničkog doma PSBiH od 54 člana/ice 13 je žena i nema niti jedna predsjednica komisije. U 6 zajedničkih komisija PSBiH od 72 člana/ice 14 je žena i to na poziciji predsjednice su 3 žene. U 3 komisije Doma naroda PSBiH od 18 članova/ica, 3 su žene, niti jedna predsjednica, a samo jedna druga zamjenica.

Rezultati Lokalnih izbora 2012. godine ukazuju na činjenicu da su žene i dalje manje zastupljen spol u većini lokalnih zakonodavnih tijela. Analiza ukazuje da je u odnosu na Lokalne izbore 2008. godine kada je bilo izabrano prosječno 15% žena u općinskim vijećima/ skupštinama opština, na Lokalnim izborima 2012. godine izabrano je u prosjeku 17,1% žena. U četiri opštine žene su izabrane za načelnice.

Žene su i dalje podzastupljene u izvršnoj vlasti u Bosni i Hercegovini. Nakon izbora 2010. godine, u sastav Vijeća ministara BiH nije imenovana niti jedna žena kao ministrica. Žene su imenovane u pet ministarstava kao zamjenice ministra. U sastavu Vlade Federacije Bosne i Hercegovine imenovana je samo jedna žena – ministrica.

Trenutni sastav Vlade Republike Srpske ukazuje na značajan napredak u zastupljenosti žena. Žena je premijerke, potpredsjednica vlade, a ministrice su imenovane u pet resora, od ukupno 16 ministarstava.

U vladama kantona nijedna žena nije imenovana kao premijerka kantonalne vlade dok procenat žena, ministrica u kantonalnim vladama, iznosi 17,5% (broj ministrica varira od 0% do 37,5%, u ovisnosti od kantona).

U sastavu Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH je pet izabranih žena i šest muškaraca. Podaci iz Godišnjeg izvještaja Visokog sudskog i tužilačkog vijeća BiH iz 2012. ukazuju na činjenicu da se broj žena i muškaraca u tužilaštvima i sudovima kreće u okviru standarda koji je utvrđen Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH. Vijeće prilikom imenovanja na pravosudne pozicije vodi računa i o ravnopravnoj zastupljenosti spolova. Međutim, podaci o spolnoj zastupljenosti na višim pozicijama, predsjednika/ca sudova i glavnih tužitelja/ica, pokazuju manju zastupljenost žena (14%). Predsjednica Suda BiH je žena.

U entitetskim sudovima i tužiteljstvima rukovoditelji su muškarci. Samo su dvije žene imenovane na mjesta glavnih tužiteljica na entitetskom nivou. Žene, kao predsjednice, dominantne su u kantonalnim sudovima (60%). Učešće žena je veće u okružnim sudovima (61,46%) i tužiteljstvima (50%), te općinskim (67,55%) i osnovnim (62,56%) sudovima.

Prema podacima Ministarstva vanjskih poslova BiH, u diplomatsko-konzularnim predstavništvima Bosne i Hercegovine (DKP), trenutno je zastupljeno 78 žena i 73 muškarca, što ukazuje na povećanu zastupljenost žena za oko 20% u odnosu na podatke iz 2009. godine, kada je bilo 56 žena i 122 muškarca. Trenutno je imenovano šest ambasadorica i jedna generalna konzulica.

U cilju povećanja sposobnosti žena za učešće u donošenju odluka, gender institucionalni mehanizmi i nevladine organizacije u BiH provode brojne aktivnosti, kao što su radionice fokusirane na pripremu kandidatkinja, te analize, istraživanja, konferencije, seminari i okrugli stolovi na temu kako povećati broj žena na mjestima donošenja odluka. Ove aktivnosti se posebno intenziviraju u predizbornim periodima za opšte i lokalne izbore.

Iz FIGAP programa podržane su aktivnosti četiri nevladine organizacije, u oblasti javnog i političkog života, koje su bile fokusirane na pripreme kandidatkinja za lokalne izbore 2012. godine, ali i za generalnu promociju učešća žena u javnom i političkom životu. Aktivnosti su uključivale rad sa kandidatkinjama na radionicama i obukama kao i kroz organizovanje

tribina i drugih događaja na kojima su prezentirane kandidatkinje i značaj učešća žena u donošenju odluka na lokalnom nivou.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH je provela istraživanje „Političarke u medijima tokom predizborne kampanje – slika koje nema“. Ovo istraživanje o prezentaciji žena-političarki u medijima u predizornoj kampanji za Opće izbore 2010. godine, pokazalo je da još uvijek nisu napravljeni značajni pomaci u ostvarivanju ravnopravnog učešća žena i muškaraca u političkom i javnom životu, te da su mogućnosti političke participacije žena i njihovog političkog utjecaja u javnoj i medijskoj sferi još uvijek izrazito ograničene.

Analiza političkih stranaka pokazuje da većina stranaka imaju strukture samo za žene, obično forume žena. Međutim, sve stranke nisu dodijelile finansijske resurse ovim strukturama, niti navode jasnu viziju zadatka ovih struktura.

MEĐUNARODNI MEHANIZMI ZA POBOLJŠANJE POLOŽAJA ŽENA

U Bosni i Hercegovini formirana je mreža institucionalnih mehanizama za gender pitanja u BiH koja obuhvata sve nivoe zakonodavne i izvršne vlasti. Ključna nadležnost ovih mehanizama jeste provođenje i praćenje provodjenje Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH i provođenje i međunarodnih mehanizama za ravnopravnost spolova a prije svega UN Konvencije o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena i Pekinške deklaracije i platforme za akciju.

U okviru zakonodavne vlasti na svim nivoima su uspostavljene komisije/odbori za ravnopravnost spolova. Na državnom nivou djeluje Komisija za ostvarivanje ravnopravnosti spolova Parlamentarne skupštine BiH, a na entitetskom nivou komisije za ravnopravnost spolova Doma naroda i Zastupničkog doma Parlamenta Federacije BiH, te Odbor jednakih mogućnosti Narodne skupštine Republike Srpske. Osnovane su i komisije za ravnopravnost spolova kantonalnih skupština u Federaciji BiH. Na lokalnom nivou djeluju komisije u okviru općinskih vijeća/skupštinama opština u skoro svim općinama u BiH. Pojedine komisije na kantonalnom i opštinskom nivou nisu funkcionalne, te je neophodno ojačati kapacitete pomenutih komisija kako bi mogle provoditi aktivnosti iz svojih mandata.

U izvršnoj vlasti, u okviru Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice BiH, djeluje Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, a na entitetskom nivou ranije uspostavljeni: Gender Centar Federacije BiH i Gender centar - Centar za jednakost i ravnopravnost spolova Vlade Republike Srpske (u daljem tekstu Gender centar Republike Srpske). Na kantonalnom nivou u Federaciji BiH uspostavljeni su kantonalni odbori za ravnopravnost spolova. Pri kabinetima načelnika općina su, također, osnovane komisije za ravnopravnost spolova. Nažalost, ne može se reći da sve osnovane komisije rade adekvatno i u kontinuitetu.

Agencija za ravnopravnost spolova BiH i entitetski gender centri, po prirodi svog mandata, imaju obavezu djelovanja u svim oblastima, pa je važno naglasiti da raspolažu sa ograničenim finansijskim i ljudskim resursima. Još uvijek veliku prepreku predstavlja nedostatak ljudskih resursa što je glavni problem za implementaciju Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH i Gender akcionog plana BiH. Gender institucionalni mehanizmi imaju kontinuiranu i veoma uspješnu međusobnu saradnju. Svoj rad koordiniraju kroz djelovanje i redovne sastanke Koordinacionog odbora gender institucionalnih mehanizama BiH kojeg čine direktorice Agencije i entitetskih gender centara. Ova saradnja znatno je ojačana kroz zajedničku implementaciju FIGAP programa. Saradnja i zajedničko planiranje doprinose lakšem sprovođenju programskih i strateških aktivnosti, te koordiniranom praćenju i izvještavanju.

Posebno je važno naglasiti saradnju Agencije i gender centara sa državnom i entitetskim parlamentarnim komisijama za ostvarivanje ravnopravnosti spolova kroz redovno zajedničko planiranje i implementaciju različitih aktivnosti (izrada zakona, strategija, provođenje obuka ili

organizovanje zajedničkih tematskih sjednica, javnih rasprava i promotivnih aktivnosti). Ove aktivnosti rezultirale su usvajanjem konkretnih zaključaka i preporuka čime se daje parlamentarna podrška radu gender institucionalnih mehanizama, te usvajanju i implementaciji sektorskih strategija i akcionih planova.

Gender centri svake godine provode programe edukacija i stručnog jačanja kapaciteta općinskih/kantonalnih komisija. Iako ovaj proces teče vrlo sporo, može se konstatovati da u pojedinim općinama postoje dobri i funkcionalni modeli rada, te da je povećan broj opština koje su izradile lokalne planove za unapređenje standarda za ravnopravnost spolova uključujući i budžete. Ono što posebno ohrabruje je da usvojeni planovi opština postaju održivi na duži rok jer se na taj način uspostavljanja institucionalni odgovor na pitanja (ne)ravnopravnosti.

Usklađivanje zakona sa Zakonom o ravnopravnost spolova u BiH jedna je od primarnih aktivnosti Agencije za ravnopravnost spolova BiH i entitetskih gender centara, s obzirom da usklađivanje zakona dovodi do sistematske primjene i inkorporacije principa ravnopravnosti spolova u sve programe, politike i strategije nadležnih institucija. Agencija za ravnopravnost spolova u skladu sa svojom nadležnosti izrađuje godišnju Listu prioriternih prijedloga materijala na osnovu programa rada Vijeća ministara BiH. Nadležne entitetske institucije imaju obavezu dostavljanja zakonskih akata entitetskim gender centrima prije razmatranja od strane vlada. Izrađen je Priručnik za usklađivanje zakona sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i međunarodnim standardima za ravnopravnost spolova koji je promoviran i distribuiran nadležnim institucijama u kojem je prikazan pristup u usklađivanju zakona sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH.

Provedene su brojne obuke državnih službenika, sudija i tužioca za primjenu standarda ravnopravnosti spolova. Većina ministarstava je svjesna obaveza i zainteresirana za uključivanje principa ravnopravnosti spolova u planove i programe rada i budžete.

Među najvažnijim instrumentima za efikasno planiranje, te sprovođenje i ocjenu učinaka mjera za unaprjeđenje ravnopravnosti spolova su rodno odgovorna statistika, analize i istraživanja iz perspektive ravnopravnosti spolova u svim društvenim oblastima. S tim ciljem potrebno je podsticati dalje unaprjeđenje prikupljanja podataka razvrstanih po spolu u skladu sa članom 22. Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, te provođenje analiza i istraživanja u svim društvenim oblastima.

Prikupljanje, obrada i publikovanje gender razvrstanih statističkih podataka je od ključne važnosti za planiranje, provođenje i ocjenu učinka mjera za unaprjeđenje ravnopravnosti spolova u svim društvenim oblastima. Ispunjavanje obaveza po međunarodnim dokumentima iz oblasti ravnopravnosti spolova, podrazumijeva i redovno objavljivanje svih gender razvrstanih pokazatelja.

Odredbom člana 18. Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini propisana je obaveza po kojoj svi statistički podaci i informacije koji se prikupljaju, evidentiraju i obrađuju u državnim organima na svim nivoima, odnosno u javnim službama i ustanovama, državnim i privatnim poduzećima i ostalim subjektima moraju biti prikazani prema spolu.

Agencija za ravnopravnost BiH i gender centri redovno prikupljaju i analiziraju podatke dostavljene od strane institucija, nevladinih i međunarodnih organizacija, u svrhu izrade redovne izvještaja o stanju ravnopravnosti spolova u BiH, te primjeni usvojenih strategija i akcionih planova. Ovi izvještaji upućuju se na razmatranje i usvajanje Vijeću ministara i entitetskim vladama (izvještaji o stanju spolova u BiH, izvještaji o primjeni Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH izvještaji o primjeni državne i entiteskih strategija prevencije i borbe protiv nasilja u porodiciu, izvještaji o provedbi Akcionog plana za implementaciju UN Rezolucije 1325 za BiH).

Prema podacima Agencije za statistiku BiH i entiteskih zavoda za statistiku, svi statistički podaci u kojima je stanovnik predmet posmatranja razvrstavaju se po spolu, a dobijaju se i podaci o školskoj spremi i životnoj dobi. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine u kontinuitetu objavljuje publikaciju "Žene i muškarci u BiH", koja sadrži podatke iz različitih statističkih i drugih oblasti podjeljene po spolu. Publikacija se sastoji od sljedećih poglavlja: stanovništvo i vitalne statistike, obrazovanje, zaposlenost, socijalna zaštita, uslovi života, politička vlast, izborni rezultati i pravosuđe.

LJUDSKA PRAVA ŽENA

Prioritetna obaveza koja proističe iz mandata institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova, kao i zakonskih nadležnosti, je praćenje i unaprjeđenje primjene međunarodnih i domaćih standarda za ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini. Redovno se izrađuju i dostavljaju nadležnim institucijama izvještaji o primjeni međunarodnih dokumenata, UN-a i Vijeća Evrope, koji se odnose na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena, a prema kojima je Bosna i Hercegovina obavezna izvještavati. (UN CEDAW Konvencija, Pekinške deklaracija i Platforma za akciju, UN Rezolucija 1325, preporuke Vijeća Evrope i Evropske direktive).

Prilikom kreiranja i provođenja aktivnosti u skladu sa Gender akcionim planom BiH institucije u BiH dužne su da koriste međunarodne standarde u oblasti ravnopravnosti spolova, a posebno standarde koji proizlaze iz dokumenata Ujedinjenih naroda, Vijeća Evrope i Evropske unije. Sa ciljem usmjeravanja institucija u svakoj oblasti GAP BiH su nabrojani osnovni dokumenti iz kojih proizlaze međunarodni standardi.

Kombinovani četvrti i peti izvještaj BiH po UN Konvenciji o ukidanju svih oblika diskriminacije žena prezentiran je na 55. sjednici UN CEDAW Komiteta u Ženevi, nakon čega je Komitet dostavio Zaključna zapažanja i preporuke za Bosnu i Hercegovinu (CEDAW preporuke) za naredni srednjoročni period.

Zaključna zapažanja i preporuke CEDAW komiteta na Četvrti i peti periodični UN CEDAW izvještaj Bosne i Hercegovine je usvojio Predstavnički dom Parlametarne skupštine BiH u decembru 2013. godine.

Bosna i Hercegovina je 8. marta 2013. godine postala 26. zemlja članica Vijeća Evrope koja je potpisala **Konvenciju Vijeća Evrope o prevenciji i borbi protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama**. Ovim se Bosna i Hercegovina obavezala na poduzimanje zakonodavnih i drugih mjera radi osiguranja pravnog, institucionalnog i organizacionog okvira za prevenciju nasilja nad ženama, zaštitu žrtava nasilja te kažnjavanje počinitelja nasilja. Agencija za ravnopravnost spolova BiH razvila je Strategiju za provedbu Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici u BiH, usvajanje Strategije se očekuje u toku 2014. godine.

U pravnom sistemu BiH u ovisnosti od oblika diskriminacije utvrđeni su i načini zaštite od svih oblika diskriminacije.

Zakon o ravnopravnosti spolova u BiH i Zakon o zabrani diskriminacije BiH međusobno su usaglašeni i u dijelu u kojem se žrtve diskriminacije upućuju na mogućnost korištenja pravnih mehanizama za zaštitu prava koja su predviđene navedenim zakonima (vrste tužbi, nadležnosti, rokovi, teret dokazivanja, viktimizacija i drugi). Ovime je uspostavljen pravni mehanizam zaštite koji omogućava zaštitu prava zagarantovanih Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH i drugih prava koja proizlaze iz drugih zakona pred nadležnim sudovima. Svako ko smatra da je žrtva diskriminacije ili da mu je diskriminacijom povrijeđeno neko pravo može tražiti zaštitu tog prava u postupku u kojem se odlučuje o tom pravu kao glavnom pitanju, a može tražiti i zaštitu u posebnom postupku za zaštitu od diskriminacije u skladu sa Zakonom o zabrani diskriminacije BiH.

Zahtjev za pokretanje disciplinskog postupka se u pravilu podnosi kada u radu ili radnim odnosima dođe do diskriminacije, seksualnog uznemiravanja ili uznemiravanje na osnovu spola. Krivična prijava se u pravilu podnosi za nasilje na osnovu spola, nasilje u porodici, seksualno uznemiravanje ili uznemiravanje na osnovu spola. U skladu sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH "Ko na osnovu spola vrši nasilje, uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje kojim se ugrozi mir, duševno zdravlje i tjelesni integritet kaznit će se kaznom zatvora od 6 mjeseci do 5 godina". Prema dostupnim podacima od krivičnog odjela Suda Bosne i Hercegovine bilo je 7 slučajeva. U 6 slučajeva počinitelji su kažnjeni, od toga u 5 uslovnom kaznom, a u jednom slučaju godinom zatvora, a jedna tv stanica je kažnjena novčanom kaznom. U 2 od tih 6 slučajeva sud je usvojio sporazum o priznavanju krivce, a u jednom sud nije imao dokaze da je žrtva pretrpjela posljedice definisane zakonom.

Nasilje u porodici je krivično djelo koje je regulisano krivičnim zakonima entiteta i Brčko distrikta dok entitetski Zakoni o zaštiti od nasilja u porodici utvrđuju zaštitne mjere koje se mogu izreći počiniocima. Pored ovih djela postoji i niz drugih krivičnih djela koji imaju elemente nasilja na osnovu spola koji su definirani krivičnim zakonima u Bosni i Hercegovini.

Agencija za ravnopravnost spolova i gender centri vrše ispitivanje kršenja odredbi Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH na zahtjev pojedinaca, grupa građana ili na vlastitu inicijativu. Usvojen je Pravilnik za ispitivanje kršenja Zakona koji sadrži obrazac za podnošenje zahtjeva. Nakon završenog postupka ispitivanja izdaju se preporuke za postupanje kako bi se otklonili uzroci kršenja Zakona. Ove preporuke se pozivaju na međunarodne obaveze koje je BiH preuzela u oblasti ravnopravnosti spolova (naročito CEDAW Konvenciju) i članove koji se odnose na ravnopravnost spolova u BiH, te predlažu mjere za otklanjanje uzroka kršenja Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH. Ove mjere pretežno uključuju prijedloge za izmjene i dopune zakona, prestanak kršenja odredbi Zakona, odnosno, postupanje u skladu sa Zakonom, te donošenje privremenih mjera. Ove preporuke, iako nisu pravno obavezujuće, imaju efekat na zaštitu prava, kao i edukativni, preventivni i efekat podizanja svijesti javnosti.

Ne postoje zvanični podaci o broju slučajeva u predmetima diskriminacije pred domaćim sudovima. Pravilnik o prikupljanju informacija o broju predmeta u oblasti diskriminacije još nisu donesena. Napredak je postignut u prikupljanju podataka o predmetima krivičnih djela te su podaci o pojedinim krivičnim djelima sa elementima nasilja na osnovu spola dostupni. Ombudsmeni BiH su u januaru 2009. Godine donijeli odluku o uspostavi Odjela za eliminaciju svih oblika diskriminacije. U Instituciji ombudsmena za ljudska prava u 2011. godini registrovan je ukupno 191 predmet koji se odnosi na diskriminaciju od čega pet se odnosi na diskriminaciju na osnovu spola i jedan predmet koji se odnosi na uznemiravanje na osnovu spola. Ombudsmani izvještavaju da su žalbe vezane za diskriminaciju na osnovu spola, uglavnom, se odnose na slučajeve seksualnog uznemiravanja i nasilja na bazi spola, a posebno sa aspekta nedovoljne zaštite žrtava.

U smislu dostupnosti pravne pomoći žrtvama nasilja, pojedini nivou vlasti u BiH su usvojili relevantne zakone o besplatnoj pravnoj pomoći. Republika Srpska, Distrikt Brčko i pojedini kantoni u FBiH imaju zakone o besplatnoj pravnoj pomoći i institucije za pružanje besplatne pravne pomoći. Uz pomoć UNDP-a, uspostavljena je Mreža pružatelja besplatne pravne pomoći u BiH koju čine nevladine organizacije i institucije koje pružaju besplatnu pravnu pomoć. Neke od ovih organizacija se bave specifično pružanjem pravne pomoći žrtvama nasilja u porodici i nasilja nad ženama, uključujući žrtve trgovine ženama te tražioce azila i osobe pod privremenom zaštitom u BiH.

Brojne inicijative su usmjerene na pravno pismenost u oblasti zaštite prava žena i diskriminacije na osnovu spola. Institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova od njihovog osnivanja su preveli na jezike u upotrebi u BiH većinu dokumenta koji sadrže

međunarodne instrumente za ostvarivanje ravnopravnosti spolova. Pored toga izrađene su i podržana je izrada brojne publikacije koje daju upute o načinima zaštite od povrede prava i diskriminacije na osnovu spola na način koji je prilagođen različitim ciljnim grupama. Pored toga podržane su i organizovane brojne obuke za različite ciljne grupe uključujući ranjive grupe, profesionalce u pravosuđu, policiji i nevladinim organizacijama.

ŽENE I MEDIJI

Agencija u saradnji sa Komisijom za ostvarivanje ravnopravnost spolova PS BiH pokrenula inicijativu usklađivanja Zakona o RTV servisu, Zakona o RTV sistemu i Zakona o komunikacijama sa Zakonom o ravnopravnosti spolova u BiH. Cilj izmjena i dopuna je uvođenje jednake zastupljenosti spolova u rukovodnim strukturama radio i televizijskog sistema BiH, ravnopravnost pri zapošljavanju, ravnopravno zastupanje interesa oba spola u programskim sadržajima, kao i programske zabrane uvredljivog, stereotipnoga i ponižavajućeg predstavljanja žena i muškaraca na osnovu spola. Kodeksom o emitovanju radio i TV programa, koji je usvojila Regulatorna agencija za komunikacije BiH, u članu 4. - Govor mržnje, između ostalog, stoji da se u programima RTV stanica neće emitovati programski sadržaji koji sadrže ili podstiču na diskriminaciju i/ili nasilje po osnovu pripadnosti etničkoj grupi, spola/roda, spolne i seksualne orijentacije, odnosno koji podstiču na uznemiravanje ili seksualno uznemiravanje.

Kodeks za štampu BiH ima za cilj da postavi osnove sistema samouređivanja medijske politike i smatra se moralno obavezujućim za novinare, urednike, vlasnike i izdavače novina i periodičnih izdanja. U opštim odredbama je naznačeno da će štampani mediji razvijati svijest o ravnopravnosti spolova i poštivanju osobnosti kao integralnog dijela ljudskih prava.

Žene su zatupljene kao novinarke, reporterke, urednice i programske direktorice u skoro svim važnijim medijima u BiH. Većina privatnih i javnih medija u BiH nema uređivačku politiku koja podržava pripremu i emitovanje programa koji uključuje zaštitu ženskih ljudskih prava i ravnopravnost spolova. Različita istraživanja su pokazala da su žene kvantitativno i kvalitativno manje prisutne u medijima nego muškarci. Mediji još uvijek koriste rodne stereotipe i gender nesenzitivan jezik. Tokom izbornih kampanja kandidatkinje su manje prisutne u predizbornim nastupima i štampanim medijima.

ŽENE I OKOLIŠ

BiH je u posljednjoj deceniji povećala napore u rješavanju okolišnih izazova, te uskladila pravne aspekte zaštite okoliša kroz set zakona o zaštiti okoliša pripremljenih u skladu sa direktivama Evropske unije. Ključni zakonski akti koji se odnose na ovaj sektor su zakoni o zaštiti okoliša Federacije Bosne i hercegovine (FBiH), Republike Srpske (rs) i Brčko distrikta (BD) Bosne i Hercegovine, kao i zakoni o vodama. U periodu od 2000. do 2012. u FBiH i RS su izradeni neki od najvažnijih dokumenata iz oblasti okoliša: Strategija zaštite okoliša FBiH 2008-2018. (2008) i strategija zaštite prirode RS (2011).

Uticaj ovih zakona i strategija sa gender aspekta nije još uvijek procijenjen, i to će biti jedan od budućih prioriteta, imajući u vidu da je prepoznata uloga žena u održivom razvoju i zaštiti okoliša.

ŽENSKO DIJETE

Konvencija o pravima djeteta (1989) je sastavni dio Ustava BiH te kao takva čini dio ustavnog okvira. U kontekstu primjene ove Konvencije se ostvaruju prava i ženskog djeteta. Bosna i Hercegovina je 2012. godine ratifikovala i Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i zlostavljanja te je započela realizaciju obaveza iz ove Konvencije. Očekuje se da će uspostava mehanizama za primjenu Konvencije doprinijeti

zaštiti djece od nasilja. Pored pomenutih međunarodnih instrumenata, BiH je usvojila i Strategiju za borbu protiv nasilja nad djecom 2012-2015.

Ne postoje specifične politike o ženskoj djeci u Bosni i Hercegovini. Također, ne postoje pouzdani podaci o tome koliko su nasilju izloženi dječaci, a koliko djevojčice. Problem je i što se slučajevi nasilja nad ženama i ženskom djecom često ne prijavljuju organima gonjenja, iako je žensko dijete, u slučajevima nasilja, najčešće izloženo fizičkom maltretiranju očuha, brata, oca ili drugog člana porodice. Djeca uopšte su ranjivi svjedoci, te se na njih primjenjuju posebne mjere iz Zakona o zaštiti svjedoka te zakonodavstva o postupanju prema maloljetnicima u krivičnom postupku. Stručnjaci prepoznaju da u razgovoru sa ženskom djecom treba uložiti mnogo truda da se stekne njihovo povjerenje i ulije samopouzdanje.

Pored pitanja nasilja, tema ženskog djeteta nije posebno proučavana u BiH, niti je bila predmetom kreiranja posebnih politika. Ne postoje podaci o tome na koji način sistem obrazovanja u BiH, te društveni, kulturni i vjerski običaji, kao i mediji utiču na postupanje prema ženskoj djeci te njihovom odgoju. Također, nije posebno proučavano na koji način norme koje su postavljene pred žensko dijete kroz sistem odgoja i formalnog ili neformalnog, te vjerskog, obrazovanja postaju odrednica budućih poimanja rodnih uloga, postupanja prema ženama i njihovog eventualnog osnaživanja.

TREĆI DIO: PODACI I STATISTIKE

Kada je u pitanju Minimalni set Gender indikatora, Bosna i Hercegovina raspolaže sa 75% podataka, međutim pošto još uvijek nisu poznati kompletni rezultati popisa stanovništva, ne može se govoriti o stopama već o podacima dobijenim istraživanjima.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH i entitetskih zavoda za statistiku, svi statistički podaci u kojima je stanovnik predmet posmatranja razvrstavaju se po spolu, a dobijaju se i podaci o školskoj spremi i životnoj dobi. Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine u kontinuitetu objavljuje publikaciju "Žene i muškarci u BiH", koja sadrži podatke iz različitih statističkih i drugih oblasti podjeljene po spolu. Publikacija se sastoji od sljedećih poglavlja: stanovništvo i vitalne statistike, obrazovanje, zaposlenost, socijalna zaštita, uslovi života, politička vlast, izborni rezultati i pravosuđe. Kada su u pitanju poslovni subjekti, gdje god je moguće, vodi se računa da se uvrste i pitanja spolne, starosne i obrazovne strukture. Pored toga, Agencija za statistiku BiH i entitetski zavodi rade i posebno obimna istraživanja (Anketa o potrošnji domaćinstava i Anketa o radnoj snazi) kojima se prikupljaju navedeni podaci. Usvojeni statistički programi na nivou Bosne i Hercegovine su usklađeni sa Programom statističkih istraživanja EUROSTAT-a. Na ovaj način razvijaju se i statističke aktivnosti važne za ljudska prava i ravnopravnost spolova.

Ovi podaci su u velikoj mjeri korišteni u pisanju ovog izvještaja i dostupni su kao aneks ili direktno putem linka u publikacijama „Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini“.

Istraživanje o rasprostranjenosti i karakteristikama nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini (BiH) provedeno je u 2013. godini. Cilj istraživanja bio je ustanoviti rasprostranjenost različitih formi nasilja nad ženama u porodici, ali i izvan porodice, i na taj način omogućiti identificiranje najvažnijih karakteristika različitih oblika nasilja nad ženama, ustanoviti ključne faktore njegovog ispoljavanja, te ispitati posljedice i iskustva žena u obraćanju institucijama i organizacijama za podršku. Istraživanje je provedeno na uzorku od 3.300 domaćinstava i punoljetnih žena u Bosni i Hercegovini, sa odgovarajućim reprezentativnim poduzorcima za Republiku Srpsku i Federaciju Bosne i Hercegovine. Podaci su prikupljeni ne samo o ženama, već i o karakteristikama njihovih domaćinstava.

Ovi indikatori su detaljnije objašnjeni u aneksu ovog dokumenta, kao i u Studiji o rasprostranjenosti nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini koja je dostupna na listi publikacija sa linkom do dokumenta.

ČETVRTI DIO: PRIORITETI U NASTAJANJU

Bosna i Hercegovina se i dalje zalaže za nastavak strateškog pristupa kako bi se postigli ciljevi po Pekinškoj deklaraciji i Platformi za akciju. Usvajanjem Gender akcionog plana Bosne i Hercegovine, usvojen je dvojni pristup s naglaskom na ravnopravnost spolova i osnaživanje žena. **Glavnom strategijom unutar vlada BiH usvojena su načela ravnopravnosti spolova jer se samo strateškim i dugoročnim naporima može osigurati napredak kada je riječ o ravnopravnosti žena i muškaraca.**

Bosna i Hercegovina je uložila značajne resurse u razvoj javnih politika čiji je cilj osiguranje ravnopravnosti spolova. Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine stvorio je okvir za usvajanje drugih specifičnih javnih politika u području nasilja u porodici, implementacije UN Rezolucije 1325 „Žene, mir i sigurnost“, položaja žena na selu, gender osjetljivih budžeta koje doprinose koordiniranom pristupu različitih sektora vlade.

Tako su prioriteti u nastajanju Bosne i Hercegovine definisani u Gender akcionom planu BiH 2013.-2017. koji sadrži ciljeve, programe i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim oblastima društvenog života i rada, u javnoj i privatnoj sferi. Ovaj strateški dokument i dalje sadrži sve oblasti društvenog života, ali su utvrđene prioritentne i transferzalene oblasti, kao i kao i oblasti koje se odnose na jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova, te jačanje saradnje i partnerstva.

Gender akcioni plan definira tri strateška cilja:

- STRATEŠKI CILJ 1: Izrada, sprovođenje i praćenje programa mjera za unaprjeđenje ravnopravnosti spolova u institucijama vlasti, po prioritentnim oblastima
- STRATEŠKI CILJ 2: Izgradnja i jačanje sistema, mehanizama i instrumenata za postizanje ravnopravnosti spolova
- STRATEŠKI CILJ 3: Uspostavljanje i jačanje saradnje i partnerstva

Međutim, poseban naglasak staviće se na provedbu preostalih izazova.

PRIORITET: UKLJUČIVANJE VEĆEG BROJA ŽENA NA TRŽIŠTE RADA I SMANJIVANJE SEGREGACIJE NA TRŽIŠTU RADA

Tranzicijski period ka slobodnom tržištu rada i globalna ekonomska kriza negativno su uticali na žene u Bosni i Hercegovni. U poređenju sa drugim zemljama regije sa sličnim tranzicijskim procesima, Bosna i Hercegovina ima najmanji nivo učešća žena na tržištu rada. Segregacija na tržištu rada je još uvijek vidljiva i neki sektori skoro u potpunosti zapošljavaju samo žene ili samo muškarce. Osim toga, neujednačena prava osoba koje koriste porodiljsko odsustvo u državi i nedostatak mehanizama za usklađivanje profesionalnog i porodičnog života ne stvaraju poticajno okruženje za aktivno traženje posla.

Zbog toga će gender institucionalni mehanizmi napraviti prioritetom institucionalni odgovor BiH kako bi na tržištu rada osigurali edukaciju nekvalifikovane radne snage, fokusirajući se primarno na obuku žena, kako bi se smanjila segregacija na tržištu rada. Osim toga, ove aktivnosti će osigurati dovoljno servisa za usklađivanje profesionalnog i privatnog života za roditelje s djecom, uključujući aktivnosti s ciljem s poboljšanja dostupnosti i prisutpačnosti servisa za djecu za kako bi se pomoglo ženama da ostvare svoje pravo na rad i povećao pristup ženama na tržištu rada.

PRIORITET: PREVENCIJA I BORBA PROTIV NASILJA NAD ŽENAMA I NASILJA U PORODICI

Bosna i Hercegovina trenutno razvija javnu politiku druge generacije, fokusirajući svoje napore oko implementacije Konvencije Vijeća Evrope, Konvencije o prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici. Nova državna Strategija za implementaciju ove konvencije je izrađena i očekuje se usvajanje tokom 2014. godine. Oba gender centra razvili su ili trenutno razvijaju akcione planove s ciljem unaprjeđivanja institucionalnog odgovora na nasilje nad ženama i nasilje u porodici.

Zato je Bosna i Hercegovina i dalje odlučna nastaviti rad na prevenciji i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici, uz ostala nastojanja za postizanje rodne ravnopravnosti, te efikasnu borbu protiv diskriminacije i stereotipa. Dodatni fokus staviće se na institucionalni odgovor za zaštitu žrtava, uključujući odgovor pravosuđa.

PRIORITET: PODRŠKA ŽENAMA KOJE SU PREŽIVJELE SEKSUALNO NASILJE TOKOM RATA

Bosna i Hercegovina je napravila značajne korake u borbi protiv nekažnjivosti počinitelja, posebno ako se uzme u obzir stigma koja obično prati ove postupke. Iako bh pravosuđe učinilo neviđen napredak kada je u pitanju procesuiranje tih slučajeva i prestanak nekažnjivosti, potrebno je mnogo više kako bi svi slučajevi bili procesuirani i sve žrtve dobile pravdu i zadovoljenje.

Osim toga, potrebno je nastaviti davati podršku ženama koje su preživjele seksualno nasilje tokom rata, uključujući borbu protiv stigme povezane sa seksualnim nasiljem; kroz razvijanje mjera i beneficija kojima se omogućava kompenzacija, podrška i rehabilitacija, i osigurava jednak pristup servisima za sve žene žrtve, bez obzira na mjesto stanovanja.

ANEKSI

a) Proces pripreme nacionalnog izvještaja

Izvještaj je pripremila Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine na osnovu prethodnih aktivnosti institucionalnih mehanizama u saradnji sa svim relevantnim akterima u izvršnoj, zakonodavnoj, pravosudnoj vlasti, te odgovora na specifične upitnike i pregleda izvještaja i studija međunarodnih i državnih institucija i nevladnih organizacija koji su dobijeni obradom kvalitativnih i kvantitativnih podataka.

Na osnovu sveobuhvatnog prisutupa koji je poduzela Agencija za ravnopravnost spolova BiH i Smjernica za izradu nacionalnih izvještaja, širom zemlje su organizovane konsultacije u procesu pripreme Izvještaja za Bosnu i Hercegovinu. Ovaj proces podržao je Ured UN Women u Bosni i Hercegovini, te je ova podrška omogućila uključivanje brojnih organizacija civilnog društva. Održano je 5 konsultativnih sastanaka i uključene su organizacije i pojedinci koji rade u području osnaživanja žena i ravnopravnosti spolova, uključujući predstavnike žena iz grupa manjina. Preko 100 osoba, predstavnika preko 80 civilnih organizacija učestvovalo je u konsultacijama širom zemlje, najvećim do sada provedenim konsultacijama za izradu izvještaja.

Prema Metodologiji razvijenoj za konsultacije i proces validacije, civilne organizacije su prepoznate kao važna interesna grupa u procesu izrade izvještaja, a pristupom fokusiranim na dvosmjernu komunikaciju, poboljšani su podacii dobijeni od osoba koje su krajnji korisnici (koje su na terenu, kojima se izvještaj bavi).

U ovim konsultacijama naglasak je bio na prikupljanje, sjedinjavanje i validaciju informacija o trenutnom napretku učinjenom u postizanju ciljeva zadanim Prekinškom deklaracijom i Platformom za akciju, te definisanje i poboljšavanje zajedničkog razumjevanja pri razvijanju prioriteta posle 2015. kroz integraciju gender perspektive.

Indirektno ovaj proces je doprinijeo razvoju jače sinergije i koherentnosti među inicijativama vezanim za unapređivanje osnaživanja žena i ravnopravnosti spolova, a i validacija i mobilizacija podrške za implementaciju prioriteta posle 2015 sa specifičnim, vremenski određenim aktivnostima doprinosi Gender akcionom planu Bosne i Hercegovine i drugim specifičnim sektorskim javnim politkama.

b) Statističke informacije

Obrazovanje i obuka žena

	Predškolsko obrazovanje <i>Pre-school education</i>		Osnovno obrazovanje <i>Primary education</i>		Srednje obrazovanje <i>Secondary education</i>	
	Djevojčice <i>Girls</i>	Dječaci <i>Boys</i>	Učenice <i>Female pupils</i>	Učenici <i>Male pupils</i>	Učenice <i>Female pupils</i>	Učenici <i>Male pupils</i>
2008/2009	7,763	8,497	175,192	184,710	73,387	74,713
2009/2010	8,083	8,706	170,897	180,221	72,842	74,077
2010/2011	8,066	8,962	163,056	172,347	75,076	76,604
2011/2012	8,211	9,082	154,061	162,596	80,539	82,745
2012/2013	8,958	9,859	148,585	156,296	82,242	84,420

Studenti u visokoškolskim ustanovama prema načinu studiranja
Students in institutions of higher education by mode of studying

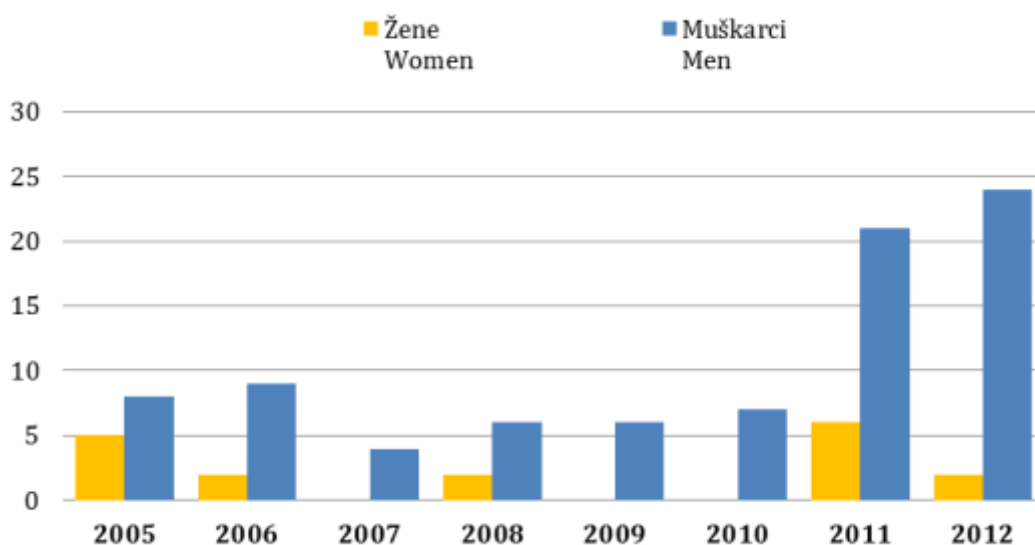
	Ukupno <i>Total</i>		Redovni studenti <i>Full-time students</i>		Vanredni studenti <i>Part-time students</i>	
	ženski <i>females</i>	muški <i>males</i>	ženski <i>females</i>	muški <i>males</i>	ženski <i>females</i>	muški <i>males</i>
2008/2009	59,028	46,460	46,376	35,957	12,652	10,503
2009/2010	58,814	46,323	47,962	37,420	10,852	8,903
2010/2011	59,886	47,651	49,737	38,960	10,149	8,691
2011/2012	59,411	47,672	49,417	38,712	9,994	8,960
2012/2013	56,325	46,118	46,157	36,638	10,168	9,480

Magistri nauka, specijalisti i doktori nauka na visokoškolskim ustanovama
Masters of science, specialists and doctors of science on high schools institutions

	Magistri nauka i specijalisti <i>Masters of science and specialists</i>		Doktori nauka <i>Doctors of science</i>	
	ženski <i>females</i>	muški <i>males</i>	ženski <i>females</i>	muški <i>males</i>
2008	291	289	59	127
2009	440	434	56	101
2010	677	621	89	116
2011	1,243	857	75	114
2012	1,542	1,088	88	122

ŽENE I ZDRAVLJE

Novi registrovani slučajevi HIV/AIDS po spolu

NASILJE NAD ŽENAMA

NASILJE NAD ŽENAMA SAGLEDANO NA TEMELJU UNECE-OVIH INDIKATORA

Indikator 1: Ukupna i specifične starosne stope fizičkog nasilja počinjenog nad ženama tijekom posljednjih 12 mjeseci prema odnosu s počiniteljima učestalosti.

Tabela 4.21a: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog nasilja počinjenog nad ženama tijekom posljednjih 12 mjeseci, prema odnosu s počiniteljem, u BiH

Dob	Bilo koji partner		Bilo tko osim partnera		Bilo tko (partneri i osobe koje nisu partneri)		Ukupno žene
	n	%	n	%	n	%	
19–24	0	0	3	2,4	3	2,4	125
25–34	11	2,9	6	1,6	16	4,2	385
35–44	12	2,1	6	1,1	14	2,5	560
45–54	15	2,1	5	0,6	18	2,6	703
55–64	9	1,3	6	0,9	12	1,7	692
65+	9	1,1	7	0,8	16	1,9	835
Ukupno	56	1,7	33	1,0	79	2,4	3.300

Tabela 4.21b: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog nasilja počinjenog nad ženama tijekom posljednjih 12 mjeseci, prema odnosu s počiniteljem, u FBiH

Dob	Bilo koji partner		Bilo tko osim partnera		Bilo tko (partneri i osobe koje nisu partneri)		Ukupno žene
	n	%	n	%	n	%	
19–24	0	0,0	0	0	0	0,0	87
25–34	8	3,2	3	1,2	11	4,4	252

35–44	7	1,8	4	1,0	9	2,3	390
45–54	11	2,4	4	0,9	14	3,1	457
55–64	8	1,8	4	0,9	10	2,3	437
65+	6	1,2	6	1,2	12	2,4	490
Ukupno	40	1,9	21	1,0	56	2,7	2.113

Tabela 4.21c: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog nasilja počinjenog nad ženama tijekom posljednjih 12 mjeseci, prema odnosu s počiniteljem, u RS-u

Dob	Bilo koji partner		Bilo tko osim partnera		Bilo tko (partneri i osobe koje nisu partneri)		Ukupno žene
	n	%	n	%	n	%	
19–24	0	0	3	7,9	3	7,9	38
25–34	3	2,3	3	2,2	5	3,8	133
35–44	5	2,9	2	1,2	5	2,9	170
45–54	4	1,6	1	0,4	4	1,6	246
55–64	1	0,4	2	0,8	2	0,8	255
65+	3	0,9	1	0,3	4	1,2	345
Ukupno	16	1,3	12	1,0	23	1,9	1.187

Tabela 4.22: Učestalost fizičkog nasilja počinjenog u posljednjih 12 mjeseci prema počinitelju² u %

Učestalost	BiH		FBiH		RS	
	Partner	Ostali	Partner	Ostali	Partner	Ostali
Jedanput	36,0	16,1	36,1	19,0	35,7	10,0
Više puta	60,0	51,6	58,3	42,9	64,3	70,0
Puno puta	4,0	16,1	5,6	23,8	0	0
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Indikator 2: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog nasilja počinjenog nad ženama tijekom života prema odnosu s počiniteljem i učestalosti.

Tabela 4.23a: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog nasilja počinjenog nad ženama tijekom života, prema odnosu s počiniteljem, u BiH

Dob	Bilo koji partner		Bilo tko osim partnera		Bilo tko (partneri i osobe koje nisu partneri)		Ukupno žene
	n	%	n	%	n	%	
19–24	4	3,2	22	17,6	25	20,0	125
25–34	39	10,1	68	17,7	89	23,1	385
35–44	56	10,0	81	14,5	115	20,5	560
45–54	87	12,4	120	17,1	168	23,9	703
55–64	73	10,5	121	17,5	164	23,7	692
65+	122	14,6	171	20,5	240	28,7	835
Ukupno	381	11,5	583	17,7	801	24,3	3.300

Tabela 4.23b: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog nasilja počinjenog nad ženama tijekom života, prema odnosu s počiniteljem, u FBiH

Dob	Bilo koji partner	Bilo tko osim partnera	Bilo tko (partneri i osobe koje nisu partneri)	Ukupno žene
-----	-------------------	------------------------	--	-------------

²Zbog malog broja slučajeva učestalost nije prikazana za bivše partnere.

	n	%	n	%	n	%	n
19–24	3	3,4	11	12,6	13	14,9	87
25–34	21	8,3	40	15,9	52	20,6	252
35–44	32	8,2	52	13,3	73	18,7	390
45–54	46	10,1	79	17,3	99	21,7	457
55–64	47	10,8	82	18,8	107	24,5	437
65+	73	14,9	102	20,8	143	29,2	490
Ukupno	222	10,5	366	17,3	487	23,0	2.113

Tabela 4.23c: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog nasilja počinjenog nad ženama tijekom života, prema odnosu s počiniteljem, u RS-u

Dob	Bilo koji partner		Bilo tko osim partnera		Bilo tko (partneri i osobe koje nisu partneri)		Ukupno žene
	n	%	n	%	n	%	
19–24	1	2,6	11	28,9	12	31,6	38
25–34	18	13,5	28	21,1	37	27,8	133
35–44	24	14,1	29	17,1	42	24,7	170
45–54	41	16,7	41	16,7	69	28,0	246
55–64	26	10,2	39	15,3	57	22,4	255
65+	49	14,2	69	20,0	97	28,1	345
Ukupno	159	13,4	217	18,3	314	26,5	1.187

Tabela 4.24: Nupartnersko nasilje tijekom života prema počiniteljima

Počinitelji	BiH		FBiH		RS	
	n	%	n	%	n	%
Otac/očuh	243	41,7	143	39,1	100	46,1
Majka/maćeha	126	21,6	79	21,6	47	21,6
Drugi muški srodnik	71	12,2	45	12,3	26	12,0
Druga ženska srodnica	19	3,3	15	4,1	4	1,9
Kolega/šef	7	1,2	3	0,8	4	1,8
Kolegica/šefica	2	0,3	1	0,3	1	0,5
Prijatelj/poznanik	25	4,3	14	3,8	11	5,1
Prijateljica/poznanica	8	1,4	8	2,2	0	0
Učitelj/nastavnik/profesor	8	1,4	5	1,4	3	1,4
Učiteljica/nastavnica/profesorica	1	0,2	1	0,3	0	0
Ostalo	73	12,4	52	14,2	21	9,6
Ukupno	583	100	366	100	217	100

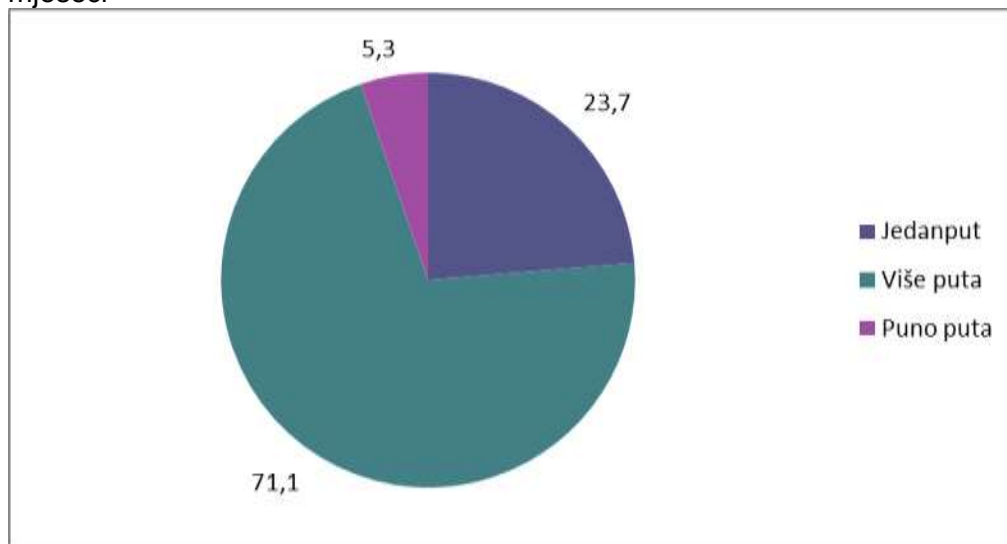
Indikator 3: Ukupna i specifične dobne stope seksualnog nasilja počinjenog nad ženama tijekom posljednjih 12 mjeseci prema odnosu s počiniteljem i učestalosti.

Tabela 4.25: Ukupna i specifične dobne stope seksualnog nasilja počinjenog nad ženama u posljednjih 12 mjeseci, prema odnosu s počiniteljem, u BiH

Dob	Bilo koji partner		Bilo tko osim partnera		Bilo tko (partneri i osobe koje nisu partneri)		Ukupno žene
	n	%	n	%	n	%	
19–24	2	1,6	1	0,8	2	1,6	125
25–34	8	2,1	0	0,0	8	2,1	385
35–44	12	2,1	2	0,4	12	2,1	560

45–54	12	1,7	2	0,3	12	1,7	703
55–64	7	1,0	1	0,1	7	1,0	692
65+	1	0,1	0	0,0	2	0,2	835
Ukupno	41	1,2	6	0,2	43	1,3	3.300

Grafikon 4.19: Učestalost seksualnog nasilja koje su počinili partneri tijekom posljednjih 12 mjeseci

Indikator 4: Ukupna i specifične dobne stope seksualnog nasilja počinjenog nad ženama tijekom života prema odnosu s počiniteljem.

Tabela 4.26a: Ukupna i specifične dobne stope seksualnog nasilja počinjenog nad ženama tijekom života, prema odnosu s počiniteljem, u BiH

Dob	Bilo koji partner		Bilo tko osim partnera		Bilo tko (partneri i osobe koje nisu partneri)		Ukupno žene
	n	%	n	%	n	%	
19–24	3	2,4	3	2,4	5	4,0	125
25–34	19	4,9	8	2,1	24	6,2	385
35–44	30	5,4	15	2,7	38	6,8	560
45–54	33	4,7	16	2,3	41	5,8	703
55–64	35	5,1	7	1,0	41	5,9	692
65+	47	5,6	7	0,8	49	5,9	835
Ukupno	167	5,1	56	1,7	198	6,0	3.300

Tabela 4.26b: Ukupna i specifične dobne stope seksualnog nasilja počinjenog nad ženama tijekom života, prema odnosu s počiniteljem, u FBiH

Dob	Bilo koji partner		Bilo tko osim partnera		Bilo tko (partneri i osobe koje nisu partneri)		Ukupno žene
	n	%	n	%	n	%	
19–24	2	2,3	2	2,3	3	3,4	87
25–34	12	4,8	6	2,4	16	6,3	252
35–44	18	4,6	10	2,6	23	5,9	390
45–54	19	4,2	8	1,8	23	5,0	457
55–64	25	5,7	3	0,7	28	6,4	437
65+	29	5,9	3	0,6	29	5,9	490
Ukupno	105	5,0	32	1,5	122	5,8	2.113

Tabela 4.26c: Ukupna i specifične dobne stope seksualnog nasilja počinjenog nad ženama tijekom života, prema odnosu s počiniteljem, u RS-u

Dob	Bilo koji partner		Bilo tko osim partnera		Bilo tko (partneri i osobe koje nisu partneri)		Ukupno žene
	n	%	n	%	n	%	
19–24	1	2,6	1	2,6	2	5,3	38
25–34	7	5,3	2	1,5	8	6,0	133
35–44	12	7,1	5	2,9	15	8,8	170
45–54	14	5,7	8	3,3	18	7,3	246
55–64	10	3,9	4	1,6	13	5,1	255
65+	18	5,2	4	1,2	20	5,8	345
Ukupno	62	5,2	24	2,0	76	6,4	1.187

Indikator 5: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog i/ili seksualnog nasilja koje su nad ženama počinili sadašnji ili bivši intimni partneri tijekom posljednjih 12 mjeseci (za poduzorak žena koje su ikada imale partnera).

Tabela 4.27: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog i/ili seksualnog nasilja koje su počinili sadašnji ili bivši partneri tijekom posljednjih 12 mjeseci

Dob	BiH			FBiH			RS		
	n	%	Ukupno žena koje su imale partnera	n	%	Ukupno žena koje su imale partnera	n	%	Ukupno žena koje su imale partnera
19–24	1	0,8	118	0	0	82	1	2,8	36
25–34	15	3,9	383	11	4,4	251	4	3,0	132
35–44	18	3,2	559	11	2,8	389	7	4,1	170
45–54	21	3,0	701	16	3,5	456	5	2,0	245
55–64	13	1,9	687	11	2,5	434	2	0,8	253
65+	9	1,1	831	6	1,2	489	3	0,9	342
Ukupno	77	2,3	3.279	55	2,6	2.101	22	1,9	1.178

Indikator 6: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog i/ili seksualnog nasilja koje su nad ženama počinili sadašnji ili bivši intimni partneri tijekom života (za poduzorak žena koje su ikada imale partnera).

Tabela 4.28: Ukupna i specifične dobne stope fizičkog i/ili seksualnog nasilja koje su počinili sadašnji ili bivši partneri tijekom života

Dob	BiH			FBiH			RS		
	n	%	Ukupno žena koje su imale partnera	n	%	Ukupno žena koje su imale partnera	n	%	Ukupno žena koje su imale partnera
19–24	6	5,1	118	4	4,9	82	2	5,6	36
25–34	49	12,8	383	27	10,8	251	22	1,7	132
35–44	66	11,8	559	40	10,3	389	26	15,3	170
45–54	93	13,3	701	50	10,9	456	43	17,6	245
55–64	82	11,9	687	53	12,2	434	29	11,5	253
65+	134	16,1	831	80	16,4	489	54	15,8	342
Ukupno	430	13,1	3.279	254	12,1	2.101	176	14,9	1.178

UNECE-ov indikator 7: Ukupna i specifične dobne stope psihičkog nasilja koje su nad ženama počinili sadašnji ili bivši intimni partneri tijekom posljednjih 12 mjeseci za žene koje su ikada imale partnera.

Tabela 4.29: Stope psihičkog nasilja koje su nad ženama počinili sadašnji ili bivši partneri u razdoblju od posljednjih 12 mjeseci³

Indikator	% žena koje su ikada imale partnera		
	BiH	FBiH	RS
Stopa psihičkog nasilja u obliku kontrole	5,2	5,3	4,8
Stopa emocionalnog psihičkog nasilja	4,8	5,0	4,3
Ukupna stopa psihičkog nasilja	8,3	8,8	7,3

Indikator 8: Ukupna i specifične dobne stope ekonomskog nasilja koje su nad ženama počinili sadašnji ili bivši intimni partneri tijekom posljednjih 12 mjeseci.

Tabela 4.30: Ukupne stope ekonomskog nasilja koje su nad ženama počinili sadašnji ili bivši intimni partneri tijekom posljednjih 12 mjeseci

Jedinica	% žena koje su ikada imale partnera
BiH	1,2
FBiH	0,9
RS	1,6

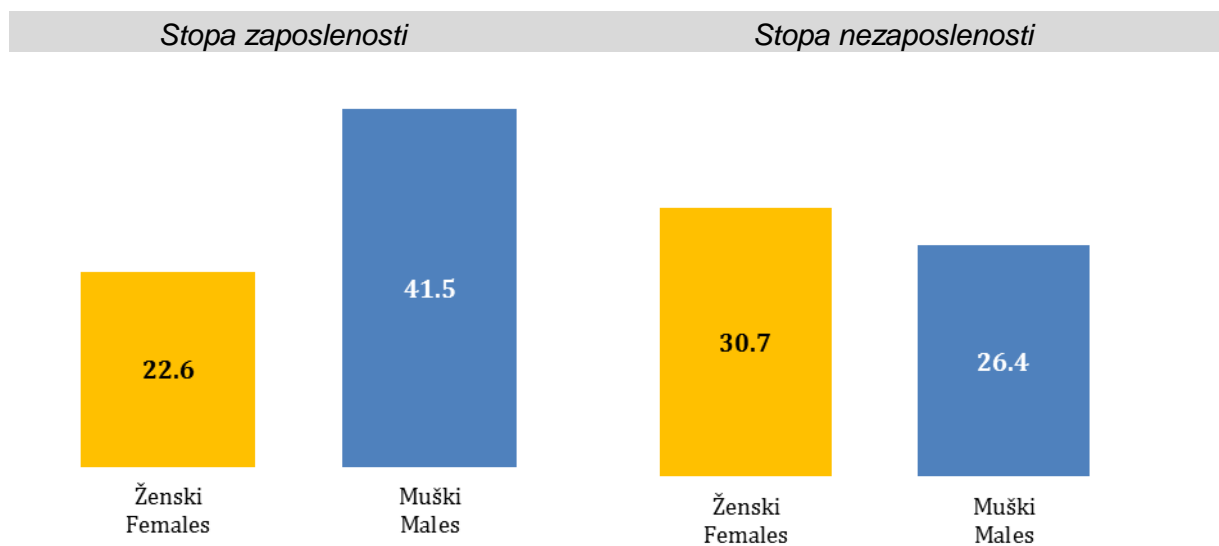
³ Samo za žene koje su ikada imale partnera.

Potencijalne žrtve trgovine osobama

	Žene / Females			Muškarci / Males		
	ukupno <i>total</i>	maloljetni <i>minors</i>	punoljetni <i>adults</i>	ukupno <i>total</i>	maloljetni <i>minors</i>	punoljetni <i>adults</i>
2009	64	23	41	5	4	1
2010	21	3	18	4	2	2
2011	28	12	16	7	7	0
2012	36	16	20	3	3	0

ŽENE I EKONOMIJA

Mjere aktivnosti stanovništva prema dobnim skupinama i spolu u 2012.

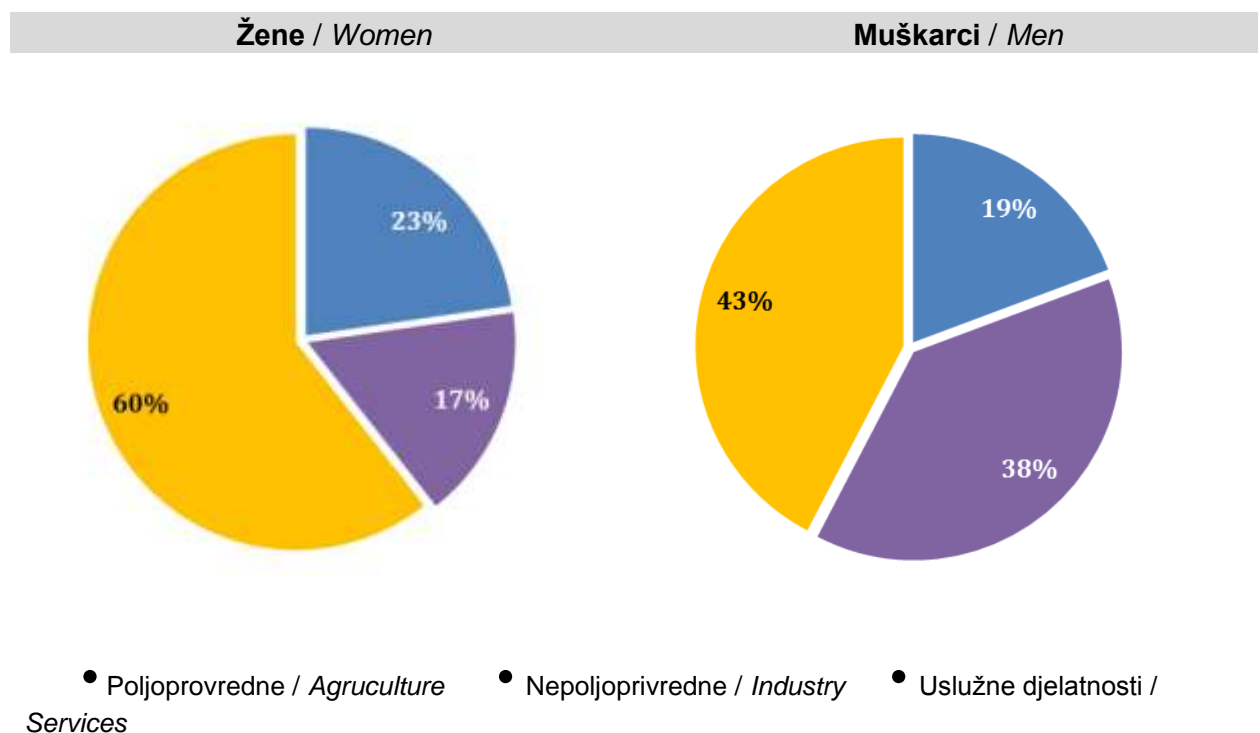

	(%)					
	Total		Ženski / Females		Muški / Males	
	2011	2012	2011	2012	2011	2012
Zaposlenici <i>Employees</i>	74.7	72.6	74.4	72.4	74.9	72.7
Samozaposlenici <i>Self-employed persons</i>	20.0	22.7	15.3	18.6	22.8	25.1
Neplaćeni pomažući članovi <i>Unpaid family workers</i>	5.2	4.7	10.3	9	2,3	2.2

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 2012.

Source: Labour Force Survey, 2012

Struktura zaposlenih prema grupama područja djelatnosti ¹ u 2012. godini
Structure of persons in employment by groups of sections of economic activities¹ in 2012

Izvor: Anketa o radnoj snazi, 2012.

Source: Labour Force Survey, 2012

Žene na mjestima donošenja odluka

Poslanici i delegati u Parlamentarnoj skupštini BiH prema spolu u periodu 2010-2014. godine

Representatives and Delegates in the Parliamentary Assembly of BiH by sex in period 2010-2014

	Ukupno <i>Total</i>	Žene <i>Women</i>	Muškarci <i>Men</i>	Spolna struktura,% <i>Sex structure,%</i>		
				žene <i>women</i>	muškarci <i>men</i>	
Parlament BiH	57	11	46	19.3	80.7	<i>Parliament of BiH</i>
Predstavnički dom	42	9	33	21.4	78.6	<i>House of Representatives of BiH</i>
Dom naroda	15	2	13	13.3	86.7	<i>House of People of BiH</i>

Registrovani birači koji su izašli na Lokalne izbore 2012.

Registered voters and voters who exercised their right in 2012 Local Elections

	Ženski <i>Females</i>	Muški <i>Males</i>	Spolna struktura,% <i>Sex structure,%</i>		
			ženski <i>females</i>	muški <i>males</i>	
Registrovani birači	1,577,894	1,571,386	50.1	49.9	<i>Registered voters</i>
Birači koji su glasali	877,088	902,630	49.3	50.7	<i>Voters who voted</i>

Izvor: Centralna izborna komisija BiH

Source: Central Election Commission of BiH

Kandidati na Lokalnim izborima 2012, prema nivou vlasti

2012 Local Elections candidates, by the level of authority

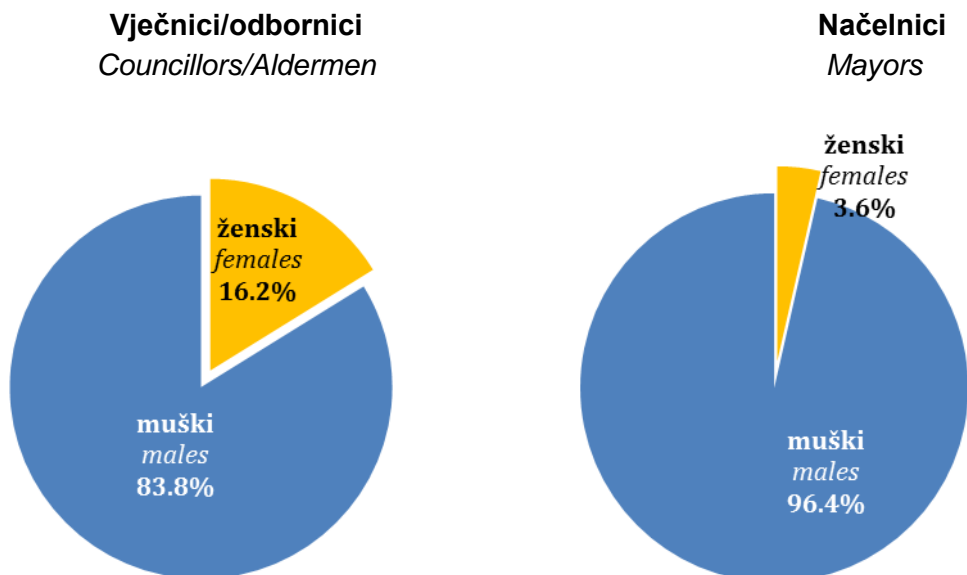

	Ukupno <i>Total</i>	Ženski <i>Females</i>	Muški <i>Males</i>	Spolna struktura,% <i>Sex structure,%</i>	
				ženski <i>females</i>	muški <i>males</i>
Za načelnika <i>For Mayor</i>	550	40	510	7.3	92.7
Za općinsko vijeće/skupštinu opštine <i>For Municipal Council/Municipal Assembly</i>	29,652	10,694	18,958	36.1	63.9
Za nacionalne manjine <i>For National Minorities</i>	149	25	124	16.8	83.2

Izvor: Centralna izborna komisija BiH
Source: Central Election Commission of BiH

Spolna struktura izabranih vijećnika/odbornika i načelnika na Lokalnim izborima 2012.

Sex structure of elected Councillors/Aldermen and Mayors in 2012 Local Elections

**Ambasadori i generalni konzuli u diplomatsko-konzularnim predstavništvima
BiH**

Ambassadors and General Consuls in Diplomatic-Consular Offices of BiH

	Žene <i>Women</i>	Muškarci <i>Men</i>	Spolna struktura, % <i>Sex structure, %</i>	
			ženski <i>females</i>	muški <i>males</i>
2008	8	41	16.3	83.7
2009	10	45	18.2	81.8
2010	8	48	14.3	85.7
2011	9	47	16.1	83.9
2012	12	42	22.2	77.8

Izvor: Ministarstvo vanjskih poslova BiH

Source: Ministry of Foreign Affairs of BiH

Procenat žena u Ministarstvu odbrane i Oružanih snaga BiH
Percentage of women in Ministry of Defense and Armed Forces of BiH

	% žena / % of women		
	2009	2011	2013
Zaposleni u Ministarstvu odbrane BiH <i>Employees in the Ministry of Defense of BiH</i>	41.5	36.4	35.6
Civilna lica u Oružanim snagama BiH <i>Civilians in Armed Forces of BiH</i>	28.0	23.8	23.8
Profesionalna vojna lica u Oružanim snagama BiH <i>Professional Military Personnel in Armed Forces of BiH</i>	0	3.8	4.8
Pripadnici Oružanih snaga BiH <i>BiH Armed Forces members</i>	5.0	5.4	6.5
Pripadnici mirovnih misija <i>Peacekeeping members</i>	0	0	3.5

Sudska vlast prema nivou i vrsti institucije u 2011. i 2012. godini

Administration of justice by the institution level in 2011 and 2012

	2011		2012	
	Sudnice <i>Female judges</i>	Sudije <i>Male judges</i>	Sudnice <i>Female judges</i>	Sudije <i>Male judges</i>
Sud BiH <i>BiH Court</i>	22	28	21	28
Apelacioni sud Brčko Distrikta <i>Brcko District Court</i>	4	4	4	4
Entitetski sudovi FBiH <i>FBiH Entity's Courts</i>	16	11	17	10
Entitetski sudovi RS <i>RS Entity's Court</i>	14	12	14	12
Kantonalni sudovi <i>Cantonal Courts</i>	85	42	84	39
Okružni sudovi <i>Regional Courts</i>	57	37	59	37
Općinski sudovi <i>Municipal Courts</i>	276	130	279	134
Osnovni sudovi <i>Courts of first instance</i>	126	75	127	76
Osnovni sud Brčko Distrikta <i>Brcko District Court of first instance</i>	10	8	10	7

Tužilaštvo prema vrsti institucije i spolu u 2011. i 2012. godini
Prosecutor's offices by the institution level and sex in 2011 and 2012

	2011		2012	
	Tužiteljice <i>Female prosecutors</i>	Tužitelji <i>Male prosecutors</i>	Tužiteljice <i>Female prosecutors</i>	Tužitelji <i>Male prosecutors</i>
Državni tužitelji BiH <i>BiH Country Prosecutors</i>	18	16	17	16
Tužitelji Brčko distrikta <i>Brcko District Prosecutors</i>	5	5	5	5
Entitetski tužitelji FBiH <i>FBiH Entity's Prosecutors</i>	4	4	6	5
Entitetski tužitelji RS <i>RS Entity's Prosecutors</i>	2	4	2	3
Kantonalni tužitelji <i>Cantonal Prosecutors</i>	83	89	84	85
Okružni tužitelji <i>Regional Prosecutors</i>	40	43	41	41

c) Politike, strategije, akcioni planovi i publikacije

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini

Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine usvojila je Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini (ZORS) 2003. godine (revidiran 2010. god). ZORS čini osnovu za stvaranje mreže mehanizama i institucionalnih struktura za unapređivanje ravnopravnosti spolova na svim nivoima uprave u zemlji.

LINK: http://arsbih.w1.daj.ba/wp-content/uploads/2014/01/ZoRS_32_10_B.pdf

Zakon o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini

Parlamentarna skupština BiH je usvojila Zakon o zabrani diskriminacije u Bosni i Hercegovini, kojim se uspostavlja okvir za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti svim osobama u BiH, te uređuje sustav zaštite od diskriminacije.

LINK: <http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/02/002-Anti-Discrimination-Law-.pdf>

Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine 2013.-2017.

GAP BIH je strateški document koji sadrži ciljeve, programme i mjere za ostvarivanje ravnopravnosti spolova u svim područjima društvenog života i rada, u javnoj privatnoj sferi. GAP BIH daje smjernice za razvoj godišnjih operativnih planova na entitetskom, kantonalnom i lokalnom nivou.

LINK: http://arsbih.w1.daj.ba/wp-content/uploads/2014/01/GAP_BIH.pdf

Gender akcioni plan BiH 2006.- 2011.

Vijeće ministara BiH usvojilo je 14. septembra 2006. godine Gender akcioni plan Bosne i Hercegovine 2006.-2011. kao strateški document u području ravnopravnosti spolova, koji se periodično izrađuje prema obavezama proisteklim iz Zakona o ravnopravnosti spolova u BiH, a izrađen je od strane Agencije za ravnopravnost spolova BiH i entitetskih gender centara.

LINK: <http://arsbih.gov.ba/wp-content/uploads/2014/02/006-Gender-Action-Plan-of-Bosnia-and-Herzegovina.pdf>

Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 2010.- 2013.

Akcioni plan za implementaciju UNSCR 1325 2010.-2013., kao prvi akcioni plan u regiji, usvojen je u BiH 27.jula 2010. na 129 sjednici Vijeća ministara BiH i objavljen u Službenom glasniku BiH, 92/10.

LINK: http://arsbih.gov.ba/images/documents/ap_1325_bhs.pdf

Studija o rasprostranjenosti nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini

Studija o rasprostranjenosti nasilja nad ženama u Bosni i Hercegovini, kao prva studija ove vrste u Bosni i Hercegovini, nastala je kao rezultat istraživanja provedenog od strane Agencije za ravnopravnost spolova BiH i entitetskih gender centara, zajedno sa statističkim institucijama, uz podršku UNFPA i UN Women.

LINK: <http://arsbih.gov.ba/?project=rasprostranjenost-i-karakteristike-nasilja-nad-zenama-u-bosni-i-hercegovini>

Žene i muškarci u BiH

Publikacija „Žene i muškarci u BiH“ objavljena od strane Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine uključuje podatke iz različitih statističkih i ostalih oblasti, razdvojene po spolu. Podaci predstavljaju kratki pregled položaja žena i muškaraca u bh. društvu. Ovom publikacijom Agencija za statistiku BiH nastoji dati poseban doprinos ravnopravnosti spolova.

LINK: http://www.bhas.ba/tematskibilteni/zim_2011_001_01-bh.pdf